REVISTA ISTORICĂ

Anul al X-lea, N-le 7-9. Iulie-Septembre 1924.

DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ȘI NOTIȚE

PUBLICATE DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARIUL :

1924

TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Anul al X-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1924.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Sfîrşitul lui Iancu-Vodă Sasul

La începutul lui Decembre 1579 solul polon la Poartă, Martin Lubieniecki, anunţase cancelariului Ioan Zamoyski că Ioan, „fiul răposatului Petru Domn al Moldovei", sosise în Novembre la Constantinopol, venind din Rodos, şi că imediat fusese numit Domn al Moldovei, iar la 6 Decembre pornit către noua sa stăpînire [1].

Noul stăpînitor, fiu natural al lui Petru Rareş şi al unei Săsoaice, cunoscut supt numele de Iancu, înlocuia pe Petru Şchiopul, prietenul Polonilor, aşa că vestea fu foarte neplăcută la Curtea regelui Ştefan.

Duşmănia lui Iancu Sasul faţă de Polonia se arătă în mai multe feluri în cursul oblăduirii sale: sate de la graniţă, arse, nobili poloni maltrataţi [2]. Dar mai ales legăturile lui cu Habsburgii, neîmpăcaţii duşmani ai regelui polon, trebuie să fi neliniştit pe acesta din urmă [3].

Totuşi, la un moment dat, la sfîrşitul anului 1580, Ştefan Báthory ceruse ajutor de la Iancu în luptele sale împotriva Moscovei. Domnul Moldovei avea numeroşi lefegii unguri, pe cari regele Poloniei îi cerea pentru oastea lui. Se pare că Domnul refusă, spunînd că nu poate să facă un asemenea act fără îngăduinţa Sultanului [4].

Propunerea de ajutor pornise însă de la Iancu el însuşi, care

[1] Mss. Museului Czartoryski din Cracovia, 2460 b [2], p. 2/3: „Die 20 novembris dominus Ioannes, filius olim piae memoriae Petri, Palatini Moldaviae, Rodus Constantinopolim venit, nullaque mora interpellante Palatinus Moldaviae instituitur, eamque die 6 decembris aggreditur".

[2] V. mai înainte, raportul despre sfirșitul lui Iancu.

[3] Pentru relațiile lui Iancu cu Habsburgii, Hurmuzaki, III [1], pp. 97, 70-1. Domnul Moldovei cumpărase posesiuni în Zips lîngă Kesmark, foasta moșie a lui Albert Laski.

[4] *Ibid.*, pp. 56, 60.

apoi a dat probabil înnapoi de teama răspunderii faţă de Turci. În adevăr, la 16 Novembre 1580 (data raportului din Constantinopol, care arată refusul lui Iancu de a da ajutor, este 24 Decembre), Domnul Moldovei dă o proclamaţie „către toţi voevozii, starostii, castelanii, burmiştrii şi voiţii oraşelor“, etc. din Polonia, arătînd că iea iniţiativa unei apropieri cu Polonia, făgăduind regelui ajutor împotriva duşmanilor cu cari se bate acum, dacă sfetnicii regelui vor crede de cuviinţă să-i ceară acest serviciu [3]. Refusul ajutorului făgăduit şi alte incidente, între care deschiderea în Moldova a scrisorilor solilor poloni trimişi la Poartă [2], înrăutăţiră relaţiile lui Iancu cu Polonia.

Totuşi aceste incidente nu sînt o explicare îndestulătoare pentru executarea Domnului Moldovei la Liov, atunci cînd, pribeag, încercă să treacă prin Polonia spre ţinuturile Habsburgilor. Explicaţia unui asemenea fapt nu poate fi alt decît intervenţia Turcilor [3], avînd în vedere şi precedentele execuţii ale lui Ştefan Tomşa şi Ioan Potcoavă, care avuseră loc în aceleaşi împrejurări.

O mai amănunţită descriere a împrejurărilor peirii lui Iancu Sasul, care avu loc oarecum fără mult zgomot, nu posedam până acum.

Am avut fericirea să găsesc în Polonia o foarte interesantă istorie a ultimelor momente ale nenorocitului Domn.

Descrierea, scrisă într'o latină retorică, este întitulată „Fatum Iankulae, Palatini Moldaviae“, şi este anonimă [4]. E de fapt o apologie a omorului ordonat de regele Poloniei, şi intervenţia Turcilor în această chestiune fireşte nu e pomenită. Cu toată această parte de tendinţă, scrierea este foarte preţioasă, dînd o mulţime de amănunte noi, cu totul necunoscute. Ea denotă prin precisiunea şi mulţimea amănuntelor şi a datelor un contemporan. Lucrarea se termină prin două acte justificative: ordinul

---

[1] Originalul inedit în ms. 2460 b al Museului Czartoryski din Cracovia, p. 31. Traducere în anexa II. La 30 April 1580, Iancu confirmase privilegiile negustorilor poloni pentru Moldova; *Akta Grodzkie i Ziemskie*, X, p. 136.

[2] Emile Picot, *Chronique d'Ouréki*, p. 542, nota.

[3] Ureche, ed Giurescu, p. 251: „Se zice că moartea lui Iancu-Vodă să fi fost cu învăţătura Împăratului turcesc, de î-au tăiat capul“.

[4] Ms. Academiei de Ştiinţe din Cracovia, 1047, fol. 178—187. Manuscriptul e frumos ornat cu iniţiale împodobite: pare a fi o copie din veacul al XVII-lea.

regelui Ștefan pentru îndeplinirea sentinței [1] şi o listă a pricinilor pentru care a fost condamnat Iancu-Vodă. De oare ce în ordinul regelui se vede că faptele pentru care fostul Domn era condamnat trebuiau cetite în piețile publice, *nu mai rămîne îndoială că această listă, redactată în limba polonă, pentru înțelesul tuturor, representă proclamația prin care era justificată față de public condamnarea lui Iancu.*

Fiind mazilit, Iancu apucă drumul spre Ungaria [2] austriacă. Era însoțit de două sute de călăreți, precum şi de Greci şi Moldoveni. Urmau două bombarde, carăle cu bagaje, între care se ascundea Domnul cu soția şi copiii. O parte din bagaje fură însă răpite de însoțitorii lor, şi se făcură nevăzute.

Intre-timp Moldovenii, aflînd de fuga Domnului lor, se adună cu mic, cu mare, şi hotărăsc să împiedece ieşirea lui din țară. Dar oastea pe care o putură ridica nemulțumiții nu fu în stare să ție piept mercenarilor unguri. După o scurtă luptă, în timpul căreia Iancul îmbărbăta pe oamenii săi cu făgăduieli de lefuri mari, Moldovenii fură răspinşi, lăsînd corpuri însîngerate în drum. La 5 Septembre 1582 convoiul fugarilor sosi pe pămînt polon la Sniatyn, unde era staroste Nicolae Iazlowiecki [3]. Zădarnic încercă Iancu să cîştige pe staroste prin daruri. Acesta nu-i îngădui să-şi urmeze calea prin Polonia fără ştirea regelui. Domnul fugar, avînd puțină nădejde în permisiunea regală, încercă să scape cu fuga. Prins întăia oară la Kolaczkowce de nobilimea şi de țerănimea din Pocuția, adunată de Iazlowiecki, Iancu, nevrînd să se bată, se preface că se predă, de şi Grecii lui îl sfătuiseră să dea lupta. Dar abia oastea polonă se risipi, încrezătoare în cuvîntul Domnului, care nu fusese desarmat, şi acesta apucă din nou calea Ungariei.

---

[1] N'am mai reprodus acest act în anexă, de oare ce este identic, cu mici deosebiri de formă, cu cel publicat de d. N. Iorga, în *Relațiile comerciale cu Lembergul*, pp. 54-6. Din versiunea d-lui Iorga lipseşte numele mandatarului, acel care împreună cu Siniawski era însărcinat cu executarea sentinței. El este Nicolae Herbnarth de Fulstin. staroste *(capitaneus)* de Liov.

[2] Despre straja ungurească a lui Iancu Sasul și comandantul ei, Toma Nagy cf. Hurmuzaki, XV, p. 681.

[3] Numele lui nu figurează în descrierea noastră. Îl ieau după Ioachim Bielski. *Cronika*, ed. Varşovia, 1769, pp. 250-1.

Aflînd aceasta, Iazlowiecki îl urmăreşte din nou, mărindu-şi mica oaste cu nobilimea pe care o chiamă supt arme în toate locurile pe unde trecea drumul. Către seară fugarii sînt ajunşi în munţi: o prăpastie adîncă tăia drumul urmăritorilor, podul fusese tocmai rupt de oamenii Domnului. Artileria polonă caută să-i risipească. Intre-acestea Polonii, cunoscînd mai bine locurile, iese înnaintea fugarilor, pe alte drumuri, tăindu-li calea spre Ungaria. Iancu Sasul, văzîndu-se pierdut, nu vrea nici acum să dea luptă, ci se predă a doua oară, şi de data aceasta e dus supt bună pază la Liov. Tabăra e aşezată la 14 Septembre lîngă oraş, căci orăşenii se temeau că atîta mulţime ar putea face prădăciuni.

O mare mulţime curioasă ieşise să vadă pe Domn, «un om cu aspectul blînd, faţa cinstită şi care mereu rîdea». Stătea într'o căruţă din causa podagrei. Împreună cu el erau soţia şi copiii. In cele din urmă, după multe consfătuiri cu autorităţile oraşului, soldaţii sînt primiţi în mahalale, iar Iancu, cu multă pompă, în hainele sale princiare, stîrnind mare admiraţie, trece prin oraş, încunjurat de oameni înarmaţi pe jos şi călări, urmaţi de carăle trase de cai.

Domnul e depus în citadela de jos. Intre orăşeni, cari se interesau de soarta prinsului, circulau diferite zvonuri: se spunea că va fi transportat mai adînc în interiorul Poloniei. Dar regele trimisese pe Iacint Mlodziejowski, Vistiernicul Curţii, cu ordinul imediatei executări a lui.

Până în ajunul execuţiei ordinul e ţinut secret. Averea lui Iancu este confiscată. Nenorocitul e despărţit de ai lui, de la cari îşi iea un ultim rămas bun, şi e închis într'o încăpere separată în ajunul zilei fixate pentru tăiere.

Atunci întră în scenă Bernardinii din Liov. Ştiind limba germană, ei comunică mai uşor cu prinsul, îl mîngîie (autorul povestirii vorbeşte de chinurile de conştiinţă ale lui Iancu), şi-l conving în ajunul morţii să treacă la catolicism, căci până atunci fusese luteran.

După primirea sfintei cuminecături de către fostul Domn, întră în camera lui cei însărcinaţi cu executarea sentinţei regale şi-i dau cetire. Acusaţiile erau multe, unele foarte puţin serioase, ca aceia că refusase a presta vechiul omagiu de vasalitate către regele Poloniei. Veniau apoi alte învinuiri: deschisese scrisorile

trimise de rege Sultanului, ațîțase pe Turci împotriva Polonilor, pusese oameni de ai' lui să ardă sate polone la graniță și să maltrateze nobili poloni ce veniseră pentru procese în Moldova, îngăduise Tatarilor să treacă prin Moldova ca să prade în Polonia.

Iancu Sasul se declară nevinovat: dacă s'au făcut ofense regelui, aceasta e vina Moldovenilor, supușii lui; pe regele Poloniei îl socotia ca pe un tată, *încă din vremea cînd fuseseră împreună la Curtea Impăratului Romanilor*.

Nu se știa până acum de această ședere a lui Iancu la Curtea Împăratului, ceia ce explică legăturile lui mai tîrzii cu Habsburgii. Ștefan Báthory stătuse cîțiva ani ca prisonier acolo la Curtea din Viena (până la 1571), în timpul războiului dintre Maximilian al II-lea și Ioan Sigismund Zápolya [1]. Atunci va fi cunoscut pe Iancu Sasul.

Cererea lui de a se desvinovăți în fața regelui fu răspinsă, de și unii erau de părere să amîie execuția pentru a afla de la Iancu secretele Sultanului.

Sprijinit pe umerii părinților bernardini, condamnatul, slăbit de boală, fu îndreptat spre locul supliciului, însoțit de o mare mulțime. Atitudinea lui nu pare a fi fost prea vitează: se ruga de toți, până și de calău. Mulțimea din piață, mișcată, nu-și poate reținea lacrămile.

In cele din urmă, condamnatul încredințează soția și copiii lui nobililor însărcinați cu executarea mandatului regal, întinde mînile, luîndu-și rămas bun de la toți, și pe neașteptate securea îi rătează gîtul. Această tristă faptă din istoria Poloniei se îndeplini la 28 Septembre 1582.

Corpul fu luat de călugării bernardini și îngropat în marea lor biserică din Liov.

Astfel, lucru necunoscut în istoriografia noastră, corpul unui Domn moldovean, fiul lui Petru Rareș, se odihni mai multe veacuri în biserica de piatră cenușie, care se vede și azi într'o piață centrală imposantă, cu călugării bernardini sculptați în piatră ridicîndu-se în două șiruri pe margenea acoperișului către crucea centrală de-asupra intrării [2].

---

[1] A. Sliwinski, *Stefan Bátory*, Varșovia, 1922, pp. 55-7. Venise ca sol din partea principelui Ardealului și apoi fusese reținut la Viena.

[2] Ingroparea lui Iancu Sasul la Bernardini e confirmată și de Zubrzycki, *Kronika miasta Lwowa* („Cronica orașului Liov“), Liov, 1850, p. 207.

Ştiri foarte interesante despre soarta lui Iancul Sasul şi a mormîntului său se află în Cronica latină a lui Iosif Bartolomeiu Zimorowicz, care a trăit între 1597 şi 1677 la Liov şi a scris acea cronică a oraşului său. Supt anul 1582 el aminteşte uciderea lui Iancu Sasul, care deschisese, împotriva dreptului ginţilor, scrisorile regelui adresate Sultanului. Acel care obţinu trecerea lui Iancu la catolicism e Minoritul Lozinski, pomenit şi în relaţia resumată mai sus. Moartea ar fi suportat-o Domnul cu vitejie. Sabia cu care i se tăiase capul se păstra până în vremea autorului la tribunalul din Liov *(in praetorio civitatis)*. «Corpul fu dat Doamnei, care l-a plîns timp de trei zile şi şi-a dat părul ca jertfă, apoi a fost luat de ciocli şi după ultima sărutare a fost dus, însoţit de bocete în româneşte *(eiulatus dacicos)* în monumentul clădit acum pentru dînsul la călugării bernardini. Treizeci de ani după aceia[1], eu fiind copil, îmi amintesc că am văzut acel mormînt, cînd se înlăturau resturile ruinate ale bisericii celei vechi. In interior era tapetat cu mătasă *(totum intro eodem holoserico)*, cu care era acoperit şi sicriul. Mormîntul fiind distrus atunci, sicriul intact fu aşezat într'un mormînt nou.»

Nici în noul său mormînt nu rămase Iancu Sasul până în zilele noastre, căci azi acel mormînt nu mai există.

Iată ce spune istoricul polon Iaworski despre soarta lui:

«Din ordinul Guvernului austriac în anul 1817 au fost scoase din biserica Bernardinilor 330 de sicrie, în mare parte încă întregi, şi 173 de căruţe cu resturi umane, între care osămintele lui Alexandru Sapieha, episcop de Wilna, Ioan Sapieha, pisar al Coroanei, şi *Iancu, Domnul Moldovei, cel executat la Liov*. Toate acestea, împreună cu resturi din toate cimitirele din interiorul oraşului şi din jurul bisericilor, au fost aruncate într'un amestec anonim în noile cimitire afară din oraş [3].»

In Liov rămăseseră de pe urma lui Iancu o mulţime de Greci, negustori, boieri, oşteni şi familia răposatului.

Averea Domnului fusese confiscată: ea alcătuia o comoară

[1] Iosephi Bartholomei Zimorowicz, *Opera quibus res gestae urbis Leopolis illustrantur*, ed. C. Heck, Liov, 1899. Pentru Iancu, pp. 141—2.

[2] Deci la 1612.

[3] F. Iaworski, *Lwów stary i wezorajszy* („Liovul vechiu şi cel de ieri"), ed. a II-a, Liov, 1911, p. 46.

orientală, în care se aflau stofe de Damasc, haine de brocart cusute cu perle şi cu nasturi de aur, blănuri scumpe, şele acoperite cu argint, pietre nestimate : rubine, smaragde, apoi ceasornice, etc[1].

In jurul acestei averi şi în legătură cu datoriile Curţii lui Iancu şi ale familiei sale se urmează nenumărate procese, care ocupară ani întregi instanţele judiciare din Liov. D. Iorga a publicat o serie întreagă de ştiri din Archivele acestui oraş privitoare la afacerile Doamnei Maria şi celorlalţi rămaşi acolo după moartea lui Iancu[2]. Aceste ştiri se pot întregi cu cîteva altele culese din colecţia polonă «Akta Grodzkie i Ziemskie».

La 2 Decembre 1582 regele porunci lui Nicolae Iazlowiecki, starostele de Sniatyn, ca banii şi averile luate Grecilor, tovarăşi ai lui Iancu, să fie restituiţi[3]. Cum scrisoarea e adresată lui Iazlowiecki, acel care prinsese pe Domnul fugar, e probabil că aceşti Greci fuseseră prădaţi cu ocasia prinderii lor, înainte de predarea lor autorităţilor din Liov. Cu cîteva zile înainte, la 27 Novembre, Grecii fuseseră liberaţi, căci erau consideraţi ca prisonieri[4]. Totuşi ei urmară a rămînea în Polonia, şi opt ani după aceia erau în ceartă cu Doamna Maria, văduva lui Iancu, care pretindea că avea bani de primit dela dînşii. Un ordin regal hotărî afacerea în favoarea Doamnei[5].

Dintre boierii lui Iancu rămăsese în Liov „Stanislav Moldoveanul, Spătarul fostului Domn Iancul Voevod“, care la 1587 avea afaceri cu doi ciubotari din oraş, cărora li împrumutase 150 de zloţi[6].

Doamna Maria, văduva, era centrul acestei mici societăţi moldoveneşti din Liov. Ea fusese luată supt protecţia regelui Ştefan[7], apoi a urmaşului său, Sigismund[8]. Dintr'un ordin al acestuia aflăm că i se plătia anual la Sf. Mihai, cu titlul de pensie, 1.200 de zloţi[9].

---

[1] Inventariul averii lui Iancu Sasul în Hurmuzaki, III, pp. 90-1.
[2] N. Iorga, *Relaţii comerciale cu Lembergul*, p. 56 şi urm.
[3] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, X, p. 144.
[4] *Ibid.*
[5] *Ibid.*, p. 161.
[6] *Ibid.*, p. 153 (act din 1-iu Iulie 1587).
[7] *Ibid.*, p. 149 şi Iorga, *o. c.*, p. 66.
[8] Iorga, *o. c.*, p. 67.
[9] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, X, p. 156 (1-iu August 1588).

La 1593 ea pleacă în Apus, apoi la Constantinopol[1]. O fiică a ei se căsători la Liov cu nobilul polon Woiciech Ponentowski[2], rămânînd în Polonia.

ANEXE[3].

I.

(Traducere.)

Pricinile peirii lui Iancul. Tuturor şi fiecăruia anume, să fie ştiut că Măria Sa regele, domnul nostru milostiv a hotărît să pedepsească cu moartea pe Iancul, Voevodul Moldovei, din aceste pricini:

1. Mai întîiu acest Iancul, Voevodul Moldovei, nu a vrut să ţie în samă alianţele şi tratatele care sînt încheiate între ţerile regatului polon şi ţara Moldovei, după care fiecare Voevod al Moldovei este dator să facă omagiu regelui Poloniei şi să jure că va ţinea bună vecinătate cu regatul Poloniei, ceia ce acest Iancul a neglijat şi a refusat în mod îndrăzneţ şi obraznic să o facă.

2. Acelaşi Iancul Voevod adese ori a fost nerespectuos faţă de persoana M. S. regelui, unsul lui Dumnezeu: deschidea scrisorile M. S. regelui, adresate Împăratului turcesc, scrise pentru treburi însemnate ale Republicei şi în mod abusiv scria în ele ce-i plăcea. De asemenea opria solii M. S. regelui în ţară şi nu dădea trecere liberă prin ţara sa către Poarta Împăratului turcesc.

3. Acelaşi Iancul Voevod se silia din toate puterile să aţîţe ceartă între M. S. regele şi Împăratul turcesc şi voia ca Impăratul turcesc să înceapă războiu împotriva regatului Poloniei, vrînd, dacă Impăratul turcesc i-ar fi îngăduit, să pustiască el însuşi cu războiu ţara M. S. regelui.

4. Acelaşi Iancul se purta ca vecin al ţerilor M. S. regelui nu cum se cuvine unui vasal şi unui vecin, ci ca un duşman:

---

[1] Iorga, *o. c.*, p. 77.

[2] Wl. Lozinski, *Prawem i lewem*, Liov, 1904, ed. a II-a, II, p. 97. Numele citat este „Ianculina": e vorba firește de fiica, și nu de soția lui Iancu. (Am găsit mormântul acestei Omeliane. — *N. Iorga.*)

[3] Textul latin al povestirii se va da într'un număr viitor.

cîteva sate dela graniţă a pus să le ardă şi să le prefacă în cenuşă.

5. Acelaşi Iancul Voevod pe nobilii din neamul nostru polon cari veniau la dînsul pentru dreptate, încredinţîndu-se cuvîntului său, a poruncit să-i bată cu ciomegele şi să-i închidă în închisoare.

6. Acelaşi Iancul a lăsat de cîteva ori pe Tatari să treacă prin ţara sa în ţara M. S. regelui, prin care lucru s'au făcut mari pagube şi omoruri în ţerile M. S. regelui.

Dumnezeu atotputernicul în dreptatea sa a binevoit să dea în mînile M. S. regelui, stăpînul nostru, pe un astfel de duşman al M. S. regelui şi al întregii noastre Republici, pe care M. S. regele din pricinile pomenite mai sus cu dreptate a hotărît să-l pedepsească cu moartea.

II.

Manifestul lui Iancu Sasul către Poloni.

(Traducere.)

Noi, Iancul din mila lui Dumnezeu Domn al ţerii Moldovei, voevozilor, castelanilor, starostilor, dregătorilor, voiţilor, burgmistrilor şi celor cari administrează în locurile lor şi tuturor celor cărora li trebuie a şti acestea.

Facem ştire şi făgăduim iubire şi bună vecinătate cu Graţiile Voastre sau cu înnaintaşii Graţiilor Voastre; noi de asemenea vrem să trăim în acelaşi fel. Şi, de oare ce din nicio parte între Graţiile Voastre şi între noi nu s'a arătat bunăvoinţă, am fi bucuroşi să vă arătăm cu sinceritate un lucru de care vă veţi bucura cu toţii, anume că acum M. S. regele, avînd războiu cu duşmanul lui şi al domniilor voastre tuturor, iar noi îi dorim izbîndă asupra oricărui duşman, totuşi, dacă domniile voastre aţi avea nevoie şi-ar fi cu voia domniilor voastre şi a sfetnicilor Coroanei M. S. regelui, noi cu bucurie şi plăcere vom face un astfel de serviciu M. S. regelui şi domniilor voastre tuturor.

...Pentru scopul cuvenit [vom da ajutor] şi cu ţara noastră la cererea domniilor voastre. Deci, dacă domniile voastre veţi simţi în primejdie vre-o parte a ţerii domniilor voastre, faceţi-ni

ştire, şi noi cu plăcere vom fi bucuroşi să vă slujim. Şi după aceasta dorim să fiţi bine sănătoşi.

Dat la Suceava, 16 Noiemvre, anno Domini 1580.

Al domniilor voastre binevoitor prieten.

Din porunca proprie a Măriei Sale Domnului, idem qui et supra.

Pecete de ceară roşie cu inscripţia latină:

† Iancul D. G. princeps Moldaviae.

P. P. Panaitescu

O episcopie de suprimat: cea de Galaţi (Făgăraş)

E mult timp de cînd Pesty Frigyes publica în *Szörényi Bánság története* (p. 347, nota 3) un act care arăta pe Macarie, episcop „galiciensis", strîngînd veniturile lui de la preoţimea românească până la Sibiu.

Pe urmă, un alt act, apărut în *Katholikus Szemle*, vădia în acest Macarie un fost călugăr de la mănăstirea Sfîntului Chiprian din Constantinopol, numit episcop de rit grecesc de către Papa Calixt al III-lea, atribuindu-i-se venituri în diecesele de Oradea-Mare, de Ardeal, de Erlau. Pe acest unit după hotărîrile de la Florenţa-l resping însă episcopul catolic al Ardealului şi alţi factori de acolo, ceia ce provoacă intervenţia pontificală în folosul lui. Acest act e din 1467, şi consecinţa lui e cel din 1469, care-l arată în posesiunea veniturilor până atunci refusate.

Prudent, răposatul Bunea vedea în acest Vlădică pe unul de Haliciu[1]. Ţinînd samă de lipsa diecesei galiţiene în acest timp şi de marea depărtare, eu propusesem să se vadă în acest „Haliciu" Galaţii, cei de lîngă Bistriţa Ardealului, apoi cei de lîngă Făgăraş[2]. Şi, părerea mea şi-a făcut drum.

Cine avea dreptate era însă Bunea.

În adevăr istoricul polon Anton Prochaska a publicat în *Ateneum Wilenskie*, anul trecut (no. 1, p. 53 şi urm.) documente,

---

[1] *Ierarhia Romînilor din Ardeal şi Ungaria*, Blaj, 1904, pp. 116—121, 301—3. După Érdyhelyi Menyhert, Bunea pomeneşte pe un predecesor, până la 1456, Matei.

[2] *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti 1902, pp. 17, 317-9.

din acelaşi izvor pontifical, din care se vede toată povestea până la acea dată de 1467-9 a acestui episcop.

Iată, întâiu, scrisoarea lui Calixt însuşi către „Macarie Sîrbul *(de Servia)*, episcop gallicensis“ (16 Ianuar 1458), prin care i se anunţă că a luat cardinalului Isidor, episcop de Chiev, Haliciul şi a făcut din nou — probabil după stăruinţile reginei Poloniei, Sofia, care în acel moment punea să i se decoreze după ritul răsăritean o capelă în catedrala Wavelului din Cracovia —, Biserică deosebită pentru vechea Galiţie (pp. 64-5). La aceiaşi dată noul ales e recomandat regelui Casimir (pp. 65-6). În acelaşi timp Isidor, „cardinalul rusesc“ (ruthenus), reţinut la Roma de alte afaceri, ceda altui călugăr constantinopolitan, lui Grigorie de la Sf. Dimitrie, al Paleologilor, care nu e altul decît Ţamblac, şi acesta, de altfel, Grec, şi nu Romîn, arhiepiscopatul de Chiev şi drepturile asupra Moscoviei înseşi (scrisoarea lui către rege, Roma, 31 Ianuar; *ibid.*, pp. 66-7). Piu al II-lea, urcîndu se pe Scaunul pontifical, stăruia pentru acesta, înştiinţînd pe Casimir să nu primească la Chiev vre un episcop trimes de Patriarhul constantinopolitan pe care l-au pus Turcii cuceritori («a profano Patriarcha Constantinopolitano, qui a Turcorum domino prepositus est“; pp. 66-8). De fapt, noul Papă cerea în August să nu fie admis un shismatic Ioan (pp. 68-9). Patriarhul Grigorie Mammas lucra şi el pentru Vlădica unit, pe care-l sfinţise la 15 Octombre în presenţa episcopilor de Atena, de Cos, de Foceia, de Soldaia, de Cartagenea şi de Galipole (pp. 71-2).

Macarie era sufragantul lui Grigorie. Dar nu-i mergea bine în situaţia ce i se crease. La 11 August, Papa trebuia să intervie pe lîngă episcopii poloni de rit latin ca să i se servească veniturile (p. 70). La 20 Decembre Grigorie de Chiev era încă la Roma şi se ruga de rege să fie primit în Polonia (pp. 73-4). Macarie, care apucase a veni în aceste părţi, trebui să-şi caute hrana aiurea: coroana Poloniei nu voià să susţie pe uniţii sinodului din Florenţa.

N. Iorga.

Mormîntul lui Petru-Vodă Mircea

În biserica Transfiguraţiei a Grecilor din vechiul Ikonion (Konieh) a fost semnalată de mai multe ori — întăiu în *Izvestia* ale Institutului rusesc din Constantinopol, III, 1897, p. 23, apoi aiurea, după altă copie, la 1902 —, precum îmi comunică amical d. profesor Henri Grégoire din Bruxelles, însărcinat cu publicaţia inscripţiilor greceşti din Asia Mică, care a vorbit asupra acestui subiect la Congresul de bizantinologie din Bucureşti, o piatră albă, odată pusă pe un mormînt, acum întrebuinţată ca sfîntă masă, avînd acest cuprins:

† Μνήσθητι, Κύριε, τῆς ψυχῆς τοῦ ὀρθοδόξου ἀφεντὸς Ἰω. Πέτρου Βοηβότα, πάσης Οὐγροβλαχίας, υἱοῦ τοῦ Ἰω. Μίρτζα Βωηβότα καὶ ἐκοιμήθηκε ἔτους † ζοζ', ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ ιθ', καὶ ἐβασίλευαν (= ἐβασίλευσεν) ἔτ[η] κγ'.

Evident e vorba de acel Petru, fiul lui Mircea Ciobanul, care a urmat în Scaun la 1559, în Septembre, tatălui său şi care, pierzînd Domnia după nouă ani împliniţi, în Iunie 1568, a fost trimes în exil la Alep, apoi, se vede de aici, la Konieh, şi a murit acolo, în braţele mamei sale, Chiajna, la 19 August 1569, adecă aproape îndată după sosirea lui. Ştim din izvoare italiene că Petru a sosit cu o mie de călări la Constantinopol, chemat numai pentru omagiu, la 29 Maiu, că a întrat în seara de 31 Maiu, că a vărsat tributul datorit la 1-iu Iunie, iarăşi seara, că la 2 ale lunii a fost arestat şi pus la închisoare, trimeţîndu-se după familia lui, prinsă de Paşa din Silistra—Chiajna nu sosi nici pănă la 26—, că înnainte de 1-iu Iulie văduva lui Mircea Ciobanul plecă spre Konieh, de unde se mai întoarse numai o clipă în aceiaşi lună, ca să pregătească liberarea şi plecarea în exil a fiului ei mai mare [1]. Un raport german arată că, la moartea lui, Petru n'avea mai mult ca douăzeci de ani [2]. El părea

---

[1] Hurmuzaki, II¹, p. 578 și urm. Încă din Ianuar se știa că Petru va fi înlocuit cu pribeagul Alexandru, surgunit la Alep de zece ani (*ibid.*, p. 578, no. DLV). Era învinuit și că n'a trimes provisii Sultanului la asediul cetății Sziget (*ibid.*, p. 583, no. DLXI). Se vorbia și de un exil la Rodos (*ibid.*, no. DLXI) ori chiar Alep. „Afflictus et in multum aevum non perennatus" (*ibid.*, II¹, p. 587, no. DLXVI).

[2] *Ibid.*, XI, p. 78, nota 5. Cf. *ibid.*, II¹, p. 586; VIII, p. 129, no. CLXXXV.

«bolnav rău» încă din Constantinopol[1]. De mult am arătat în «Neamul romănesc literar» (an. 1912, pp. 577-9), că el n'are nimic a face cu anonimul său Petru Şchiopul, fiul pretendentului Mircea de la începutul aceluiaşi veac şi frate drept al lui Alexandru, Domnul Ţerii-Romăneşti.

Inscripţia trebuie corectată de sigur aşa ἔτη θ', η fiind luat pănă acum drept făcînd parte din dată şi cetit κ, iar un θ rău săpat fiind confundat cu γ.

Prin inscripţia de la Konieh se confirmă, de altfel, ştirea formală pe care o dă un informator imperial la 27 Novembre din acest an şi peste care trecusem, socotind-o ca închipuită, pe o vreme cînd se admitea că Petru Şchiopul e acelaşi cu fiul Mircioaii: „Quinto septembris nunciatum est mors Petri, Vaivodae Moldaviae, exulis in Iconium deportati. Consumptus est animo ob dominii opumque paternarum privationem, et corporis doloribus, obitu tamen per venenum clam administratum etiam maturato". Se admite deci că tînărul, zdrobit de boală şi adînc atins sufleteşte prin pierderea unei mari averi, urmărită pretutindeni, afară de o miserie de 10.000 de aspri, a putut fi trimes mai iute în moarte prin otravă, ceia ce, măcar din partea duşmanilor săi romîni, cari, pîrîndu-l la Adrianopol pentru stoarcerile Grecilor Chiajnei, cu iubitul ei în frunte[2], n'ar fi imposibil.

De altfel, momentul e deosebit de interesant şi prin aceia că mazilirea, făcută pănă atunci, afară de casul instalării lui Mircea Ciobanul în locul lui Radu Paisie, trimes în Egipt, prin putere ostăşească şi pentru trădare se face acum ca un simplu act de administraţie, nu însă fără a se întrebuinţa formele acelea ale chemării pentru omagiu, ale pîrii boierilor, ale asigurării că supt noul Domn nimic nu se va schimba, fiecare rămînînd la locul său[3].

N. Iorga.

---

[1] „Molto amalato" (27 Iunie), *ibid.*, II[1], p. 584, no. DLXIII. „Valde aeger"; *ibid.*, p. 586.

[2] *Ibid.*, p. 586.

[2] *Ibid.*, p. 587, no. DLXVII.

[3] *Ibid.*, VIII, p. 129, no. CLXXXV.—Un zvon de moarte prin decapitare, „cu peste 200 din ai săi", la Viena; *ibid.*, p. 132, no. CXC — Mazilirea lui Radu Paisie pare a se fi făcut în aceiași formă a chemării la Constantinopol pentru datoria de vasal și îndreptățire. Exilul în Egipt ar fi îndeplinirea dorinții fostului egumen Paisie de la Argeș de-a-și afla odihna în mănăstirea, vestită, a Sfintei Ecaterina din Alexandria, unde și-ar fi reluat haina călugărească.

Despre Carageà-Vodă

Cetesc notiţa d-lui profesor Bitay în această revistă (IX, 10-12, p. 198), la care aş putea adăuga că traducerea comediilor lui Carlo Goldoni în limba grecească, făcută de Ioan Gheorghe Carageà, fostul Domn al Ţerii-Româneşti, fu publicată în două volume la Nauplia (Grecia) în anul 1834. Vorbind de ocupaţiile literare ale lui Carageà, aş mai putea aminti următorul cînt al lui, luat din traducerea lui Marcellus, „Chants populaires de la Grèce", Paris, 1860:

„Doux Zéphyr, si tu vas vers l'âme que j'aime ou si tu la rencontres, répète-lui bien ce que je vais te dire:

Dis-lui, ah! ne l'oublie pas! dis-lui, sans rien y changer, que tu es un soupir, mais ne lui dis pas d'où tu viens.

Et toi, charmante fontaine, petit fleuve rafraîchissant, s'il arrive que tu la rencontres par hasard et que tu en trouves l'occasion, dis-lui que tu es une larme;

Mais prends bien garde, et ne vas pas lui dire quel est celui qui a tant fait grossir tes flots."

Despre „averea imensă" a *„acestui mare strîngător de bani"* mă mai refer la nota mea în această revistă (VIII, 1-3, p. 37). Mai repet că străbunicul mieu nu lăsase copiilor săi nicio avere însemnată şi că trăia şi el o viaţă retrasă după fuga lui din ţară în 1818. Din fericire ştiinţa istorică este mai obiectivă azi decît în timpul lui Wilkinson sau al lui Vaillant, chiar dacă legendele nu se stîrpesc uşor.

C. J. Karadja

Un bacşiş princiar

Într'o carte englesă despre ambasada lui Sir John Finch la Constantinopol (1674—1681) găsim următoarea ştire necunoscută despre dobîndirea tronului Moldovei de către Iliaş Alexandru în luna lui Maiu 1666.

Domnul se urcă în Scaun mulţămită influenţei ambasadorului engles, contele de Winchelsea (cf. Hurmuzaki, V, pp. 107-111). După această izbîndă trimise dragomanului engles Giorgio Draperys 6.000 de oi pentru dînsul, precum şi alte 12.000 pentru a fi

predate ambasadorului împreună cu 4000 coroane în bani, un inel în valoare de 1000 de coroane şi un cal de 300 de coroane. Avem însă dreptul să bănuim că aceste daruri princiare nu ajunseră niciodată în mîna ambasadorului.

C. J. Karadja

O știre inedită despre Ştefan-cel-Mare

Colaboratorul nostru d. Macurek ni trimete aceste ştiri despre relaţiile lui Ştefan-cel-Mare cu Minoriţii ardeleni culese dintr'un manuscris din Batthyaneum de la Alba-Iulia (III, 72, p. 52), cuprinzînd «Cronica seu origo Fratrum Minorum de Observantia in Provincia Bosna et Hungaria in Christo Iesu militantium":

«Anno 1462..., tunc enim frater Sebestianus Iánosy, electus custos Tranylvaniae, missus fuit ad Moldaviam cum fratribus subtilioribus et, dum ibi sanctae vitae insisterent, venit ad eos quaedam mulier a daemonio obsessa, dicens quod, si ipsam a daemonio liberare possent, tunc ipsa ad fidem catholicam converteretur. Promisit; tunc ipsi fratres... ipsam schismaticam a daemonio liberaverunt et baptisaverunt. Tunc calugeri commoti miserunt ex se aliquos ad fratres, dicentes quod gregi eorum, videlicet Hungaris, provideant, nostro autem, videlicet schismatico populo, nullam curam habent, neque de caetero habeant. Tunc fratres nuncium eorum verbis contumeliosis affecerunt, dicentes quod barbas eorum prolixas in ipsorum detrimento conciderent. Tunc eorum Metropolitanus, auditis his, Vajvodam aggreditur et eidem de praedictis quaerimoniis intulit suppliciter. Frater Sebastianus, custos praefatus, ad eius conspectum vocatus est similiter, et sic coram Vajvoda altercantibus ipse custos in haec verba praerupit, alios ad risum, alios ad iracundiam provocando et se ipsum ac nos fratres ad verecundiam et confusionem, quia commune proverbium est ut omnis periendus prius infatuandus est, ut nesciat quid dicat aut agat, dicens: *Si, inquit, nos in isto regno non fuissemus, vos diu a Turcis captivi fuissetis ducti, et perivissetis.*

Tunc Vajvoda dixit: „Ego videbo si sine vobis Deus a Turcis nos defendat; volo ergo quod vos omnes sine mora a

regno meo exeatis". Et sic fratres fuerunt expulsi de regno Moldaviae cum magno opprobrio.»

D. Macurek adauge: «Cele mai însemnate sînt cuvintele lui Ștefan-cel-Mare.

„Cronica este lucrarea mai multor autori. La început „Blasius de Zalka, vicarius Minoritarum (1420-70)", este contemporan cu faptele. Nu este originală, ci copiată în secolul al XVII-lea. A utilisat-o Fermendžin, în „Chronicon observantiae provinciae Bosnae" (*Starine*, XXII, 1890).

«Despre documentul citat spune continuatorul lui Blasius de Zalka mai înnainte: „quae sequuntur a venerabili sene predicto (= Blasio), qui sub obedientia omnium v cariorum in Hungaria usque hodie militavit cum honore, accepi".»

Aprovisionarea armatei lui Vodă Mavrogheni

În hîrtiile privitoare la familia Macovei, apare un Ștefan Macovei, întrebuințat și la trebile Domniei, cum dovedește acest foarte interesant act domnesc:

«Milostiiu bjiiu Io Necolae Petru Mavrogheni Vvd. i gpdn. davat gsdvmi logf. Stane Urlățene i Postelnice Ștefane Macovei, vă facem Domniia Mea în știre că, trebuință fiind dă zahereà, grău, orz, făn, meiu și porumbu, pentru a să da tainuri dă hrana ascherliiloru, iată că s'au orănduit și aici la acel județ Saac aceastǎ sumă de zahereà ce mai jos să arată ca să să facă înplinire la magaziia de la Ploești. Pentru care, fiindcă este dă a să strănge cu grabă ca să să afle pentru întămplătorile vremi, ca să nu să întămple vre o lipsă la acea vreme și atunci să să aducă lucru la primejdia dă cap, vă orănduim pă voi mumbașări să faceți înplinire din județ la acel județ.

«Ci, luînd porunca Domnii Mele, să căutați numai de căt să faceți înplinire și rănduri rănduri să să ducă la orănduitu loc după cum să coprinde la porunca Domnii Mele cea către ispravnici, necăutăndu voie veghiată sau hatăr, ca în urmă să aduceți din lipsire primejdie de cap, ci, ori al cui va fi grău, orz, făn, meiu, porumb, să să ia și să să înplinească suma cea orănduită negreșit rănduri-rănduri. Pentru că, ne-

nefăcăndu săvărşire la vreme şi la soroc, să ştiţi că veţi da seama cu viiaţa voastră. Şi să avem răspunsu că aţi înţeles porunca şi aţi început a înplini. Intr'alt chipu să nu fie, că aşa iaste porunca Domnii Mele. Saamu recei gvdmi. 1788, Fevr. 6.

(Monograma, pecetea cu chinovar.)

350 chile grău la magz. Ploeşti.
1420 chile orz ipac la magz. Ploeşti.
2150 cară făn tot la magz. Ploeşti.

Procit Velu Vist."

Cu o zi mai tărziu Mavrogheni dădea de ştire că Turcii i-au anunţat, din Vidin, cum că „Frîncii", „Nemţii", au atacat Orşova şi anume „înpotriva prieteniei şi a pravilelor războiului şi a tot cuvîntul", „cu obrăznicie". Sigur că Dumnezeu va pedepsi pe provocator, Vodă declară că „va adăuga puterea oştilor noastre", făcînd «cu ajutorul lui Dumnezeu cuviincioasa gătire pentru războiu asupra vrăjmaşilor acestora». Locuitorii sînt asiguraţi că Turcii nu li vor face niciun rău, de vreme ce «în zilele noastre nu se caută cine este musulman şi cine este raià». Dar, în acelaşi timp, se răscoleşte sentimentul lor patriotic, vorbindu-li şi de aceia că «se văd de faţă biruinţile noastre întinse înlăuntrul pămîntului ţerii lor ca nişte semne vii întru pomenire» şi îndemnîndu-i să atace pe Frîncii totdeauna făcători de rău în ţară, căci vor avea prada, cerîndu-se de cîrmuire numai capetele[1]. Nu e exclus ca redactorul actului plin de vervă să fie însuşi Ienăchiţă Văcărescu.

O foaie tipărită sfătuia să nu se dea crezare proclamaţiilor imperiale[2]. Intr'o nouă sfătuire către ţară se făgăduia şi boierirea imediată a cui va aduce asemenea hîrtii, împreună cu o răsplată de patru sute de lei[3]. «Să vă vedem, fiilor», spunea Vodă la 29 ale lunii, „acum este vreme cînd trebuie să vă arătaţi fieşcare slujba şi vrednicia»[4]. În acel moment oameni de la Secuieni, cărora li se cereau provisiile, „cu ciomegele i-au

[1] Urechiă, *Istoria Romînilor*, seria 1786-1800, tomul III, 1892, pp. 129-30.
[2] *Ibid.*, pp. 131-3.
[3] *Ibid.*, pp. 190-1.
[4] *Ibid.*, pp. 192-3, nota.

[fost] lovit şi gonit" pe năvălitori[1]. Sosirea tunurilor turceşti în Capitală, la 19 Mart, se scrie cu slove roşii în condica de porunci[2], „tunarii domneşti" fiind, ca un anume Gheorghe, rămas apoi «săcat şi vrednic de jale»[3], Romîni.

N. Iorga.

Hotarele Moldovei la Sud, supt Ştefan-cel-Mare

Nu există îndoială că, cu începere de la 10 Martie 1482, Milcovul şi Putna formau granița de Sud a Moldovei[4], între Carpați şi Siretiu. Dar asupra graniței dinainte de 10 Martie 1482 există discuție pentru că în letopisețul lui Ureche se zice[5] (la anul 1475; data este dovedită însă de I. Bogdan[6] a fi 1482): „Şi, zăbovind Ştefan-Vodă acolo până a se strînge oştile „toate, aducînd şi pre mulți din boierii Țerii-Româneşti şi alte „capete oameni de frunte acolo, au pus pre ai săi boieri şi „oameni de cinste de au vorovit şi au tocmit, de au despărțit „din Milcovul cel mare o parte de pîrîu, ce vine pre lîngă Odo„beşti şi trece de dă în apa Putnei, şi până astăzi este hotarul „țerii Moldovei şi Țerii-Româneşti acel pîrîu ce se desparte din „Milcovul cel mare. Iară mai înainte au fost avînd țerile amîn„două pricină, că Țara-Românească vrea să fie hotarul său până „în apa Trotuşului, iară Moldovenii nu-i lăsa, până au vrut „Dumnezeu de s'au tocmit aşa. Şi au luat Ştefan-Vodă cetatea Cră„ciuna cu ținut cu tot, ce se chiamă ținutul Putnei, şi l-au lipit „de Moldova, şi au pus pîrcălabii săi pre Vîlcea şi pre Ivan."

Din acest text ar reieşi deci, la prima vedere, cum a susținut B. P. Hasdeu[7], că, înnainte de 10 Martie 1482, ținutul Putnei, până în Trotuş, era al Țerii-Româneşti şi că granița dintre ambele țeri era formată de Trotuş.

Acum în urmă, d. Cristofor Mironescu, studiind istoricul

[1] *Ibid.*
[2] *Ibid.*, p. 203.
[3] *Ibid.*, nota 1. Cf. Blaucard, *Les Mauroyéni*, p. 210 şi urm.
[4] Ureche, ed. Giurescu, p. 59; Cantemir, *Descr. Mold.*, cap. II.
[5] Ed. Giurescu, p. 59.
[6] *Vechile cronice*, nota 38 la Cronica şi Analele putnene, p. 262 şi urm.
[7] *Istoria critică a Romînilor*, I, p. 10.

acestei granițe, ajunge la conclusia că [1] regiunea Putnei, înnainte de Ștefan-cel-Mare, nu era nici munteană, nici moldovenească și că, anexînd-o, Ștefan-cel-Mare nu a săvîrșit nicio usurpare.

Melchisedec [2] însă și C. Giurescu [3], basîndu-se pe documentul lui Ștefan al II-lea din 1445 [4], sînt de părere, cel d'intâiu [5] că „Vrancea și cu rîul ei Putna a aparținut Moldovei din vechime, „înnainte de Marele Ștefan", iar cel de-al doilea că [6]: „pe vremea „lui Alexandru-cel-Bun, însă, acest ținut (Putna) aparținea Mol-„dovei". În acelaşi studiu Giurescu redă [7] și pasagiul următor din tratatul de alianță (13 August 1475) dintre Ștefan-cel-Mare și Matiaș Corvinul: „Ne-am înțeles și în privința hotarelor ţerii „Moldovei cu Muntenia, după vechile hotare stăpînite de Dom-„nii de mai înainte și ținute de ambii Voevozi" — adecă și de „Ștefan al Moldovei și de Vlad al Țerii-Românești—după actele „lui Alexandru și Mircea, Voevozi ai celor două ţeri". Din această citație, precum și din pasagiul letopisețului lui Ureche, citat mai sus, Giurescu deduce [8] că, în anul 1475, Milcovul era hotarul care despărția Moldova de principatul vecin și găsește că năzuința lui Ștefan de a recăpăta, la Sud, vechea graniță de pe timpul lui Alexandru-cel-Bun a fost causa războaielor dintre Ștefan și Radu.

Că granița de Sud a Moldovei, chiar în prima parte a Domniei lui Ștefan-cel-Mare, nu a fost Trotușul, o dovedesc și următoarele:

1. Chiar textul suscitat din Ureche: „Iară mai înainte au fost „avînd țerile amîndouă pricină, că Țara-Românească **vrea** să

---

[1] *Hotarul între Moldova și Muntenia*, în „Anuarul de Geografie și antropogeografie", an. II, p. 99.

[2] *Notițe istorice și arheologice*, p. 97.

[3] Recensie asupra cărții d-lui Conduratu, „Relațiunile Țerii-Românești și „Moldovei cu Ungaria până la anul 1526", „Convorbiri Literare", XXXIII.

[4] Melchisedec. *Notițe Istorice și Arheologice*, p. 97; *Uricariul*, IX, p. 137.

[5] *O. c.*, p. 97.

[6] *O. c.*, p. 837.

[7] Hurmuzaki, II, p. 9: „Super metis etiam provinciae Moldaviae cum provin-„cia Transalpina secundum antiquos terminos et consuetudines per praedeces-„sores Vayvodas possessos et tentos utrumque Vayvodam, tam scilicet Ste-„phanum Moldavlensem, quam Vlad Transalpinum, secundum privilegia A-„lexandri et Mirczae utrusque partis Vayvodarum concordamus".

[8] *O. c.*, p. 837.

fie hotarul său până în apa Trotuşului, *iar Moldovenii nu-i „lăsa"*.

Deci Muntenii *vroiau* sau *revendicau* ţinutul, *dar nu-l stăpîniau*, căci *nu erau lăsaţi de Moldoveni*.

2. Iarăşi un text din Ureche[1]: „(1472). Iară letopiseţul nostru „scrie că, *dacă au sosit Ştefan-Vodă* **la margine**, Noemvrie „8 zile, *au împărţit steagurile oştii sale pre Milcov*".

Deci Milcovul era la margenea ţerii.

3. Cronicile mai vechi (din Putna[2] şi Bistriţa[3], Azarie[4]), după care de altfel s'a luat a lui Ureche, zic că, la 10 Mart 1482, Ştefan a luat Crăciuna, şi unele adaogă că a pus pîrcălabi pe Vîlcea şi Ivan[5], dar *niciuna* nu pomeneşte de luarea şi anexarea ţinutului Putnei. În aceleaşi cronice[6] vedem aceiaşi informaţie care se dă şi de Ureche, cum că, în 1472, Ştefan îşi adună oştile pe Milcov, unde li împarte steagurile.

Pe timpul lui Ştefan-cel-Mare oastea era formată dintr'un foarte mic şîmbure permanent, la care se adăuga, în războiu, ţara chemată supt arme[7], care se aduna la locul fixat de Domn[8]. Acolo se organisa în unităţi şi corpuri, cărora li se dădeau atunci steagurile[9]. Această adunare se făcea — cum se face şi azi — în interiorul frontierelor proprii[10]. Urmează deci, cum spune şi d. Iorga[11], că, în 1472, Moldova se întindea până în Milcov.

---

[1] Ed. Giurescu, p. 54.

[2] Bogdan, *Vechile Cronici*, p. 196.

[3] Bogdan, *Cronici inedite*, pp. 57-8.

[4] Ed. Bogdan, în „An. Ac. Rom.", XXXI, p. 185.

[5] Cron. din Bistriţa, ed. Bogdan, p. 58; Azarie, ed. Bogdan, p. 185.

[6] Cron. din Bistriţa, p. 53; Cron. din Putna, p. 195; Azarie, p. 184.

[7] Ureche, ed. Giurescu, pp. 5. 53, 83.

[8] *Ibid.*, p. 73.

[9] *Ibid.*, pp. 44, 53; Cronica din Bistriţa, ed. Bogdan, p. 53; Cronica şi Analele putnene, ed. Bogdan, p. 195; Iorga, *Ist. Arm. Rom.*, I, pp. 70, 71, 138. Organisarea armatelor, din timp de pace, în unităţi mari, şi stabilirea, din timp de pace, a ordinii de bătaie de războiu se face numai de la a doua jumătate a secolului al XIX-lea încoace. În Occident până la finele sec. al XVI-lea, iar la noi până în al XIX-lea chiar, micile unităţi se formau, în fiecare dată, ad hoc, din oameni strînşi. Asupra organisaţiei vechilor armate vezi Charles Oman, *A History of the art of War in the Middle Ages*.

[10] Ureche, ed. Giurescu, pp. 47, 53, 73.

[11] *Studii şi documente*, III, p. XXXVI: „La 8 Novembre se împart steagurile la Milcov, *care era acum al lui Ştefan*" (italicele sînt ale d-lui Iorga).

4. Anterior textului citat supt 1, Ureche zice [1] că după bătălia de la Racova (1475) Ştefan a primit ştiri, de la staroştii de Crăciuna, cum că Radu vine asupra lui. Dar, dacă acea Crăciuna ar fi fost atunci a Muntenilor, cum s'ar fi putut ca pîrcălabii munteni să vestească pe Ştefan de venirea în contra lui a Domnului lor [2]? Nu cumva este justificată ipotesa lui Picot cum că această Crăciuna a aparţinut şi mai înainte Moldovei [3] şi fusese reluată numai timporar de Munteni, în 1481 sau 1482, cum admite şi d. N. Iorga [4]?

5. Nu există niciun document muntenesc arătînd stăpînirea moldovenească [5].

---

[1] Ed. Giurescu, p. 58.

[2] Sînt îndatorat tatălui mieu pentru arătarea acestui temeiu ca și a mai multor documente ce se vor cita la punctul 5. Îi arăt aici recunoștința mea.

[3] Picot, *Chronique de la Moldavie par Gr. Ouréki*, p. 135 nota **.

[4] *Ist. Arm. Rom.*, I, p. 172: „El (Țepeluș) putu pune mîna pe cetatea *Crăciuna*, căci nu e de crezut că aceasta (Crăciuna) să fi fost până acum, după „atîtea biruinți ale lui Ștefan, încă a Muntenilor". Giurescu, în recensia mai sus citată (p. 838), crede că întreg ţinutul a fost al Moldovei înainte și pe timpul Domniei lui Ștefan al II-lea şi că ar fi fost luat de Munteni între 1447 și 1457.

[5] Alexandru-cel-Bun dă lui Domonçuș și fraților săi Blaj și Iacob, la 15 Mart 1410, șase sate pe Cașin și Oituz (tălmăcire din uric vechiu „sîrbesc", Doc. Ac. Rom., pach. LXIII No. 221, apud R. Rosetti, *Ungurii și Episcopiile catolice din Moldova*, p. 6 nota 1).

Dania lui Ștefan Voevod, din 8 August 1446, către „pan Oană Ureacli" a unor sate de pe Putna „unde a fost panul Hălăban" (Melchisedec, *Notițe Istorice și Arheologice*, p. 65; *Uricariul*, IX, p. 137). Acesta e documentul de care se folosesc Melchisedec și Giurescu.

La 14 Decembre 1458 Ștefan-cel-Mare confirmă mănăstirii Bistrița o danie a Marușcăi, fata lui Andrieș Slujescul, a satului Malurile (azi Răcăuți, pe dreapta Cașinului), unde a fost mănăstirea tătîne-său (Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 26).

La 3 Iulie 1460 Putna aparține Moldovei, căci, în confirmarea privilegiului comercial al Liovenilor, Ștefan-cel-Mare zice: „și cine va duce postavuri „în Țara-Românească are să dea la vama cea mare din Suceava de grivnă trei groși, iar în tîrgul Romanului, în Bacău, în Agiud și *în Putna*, în Vasluiu, în Bîrlad și în Tecuciu de car cîte 2 zloți" (Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 279).

La 5 Octombre 1462, Ștefan-cel-Mare confirmă boierului Petru Negrea două sate la gura Tazlăului și un șfert din satul Filipești pe Oituz (Bogdan, *Doc. lui Ștefan*, I, p. 63).

La 13 Octombre 1469 Ștefan-cel-Mare confirmă lui Iuga Grosul, de la Zăbrăuți, stăpînirea peste o jumătate din sat. Șoldeștii la Zăbrăuți, și peste jumătate

6. Tradiția locală constată că toată regiunea a fost moldovenească și în special că Ștefan-cel-Mare ar fi fost născut la Borzești, deci la Sud de Trotuș.

* * *

Pe basa temeiurilor arătate mai sus, mi se pare că în timpul Domniei lui Ștefan-cel-Mare, chiar înainte de 1482, Moldova stăpînia *de fapt*, dacă nu de drept, tot teritoriul până în Milcov și Putna și că așa-zisa anexare a ținutului Putnei în 1482, arătată mai întăiu de Ureche, a fost numai confirmarea în drept, recunoscută și de Munteni [1], a acelei stări de fapt.

Generalul R. Rosetti.

Un poet grec despre noi.

Se cunoaște importanța ce o are în literatura neo-grecească Iacob Rizu-Rangabé. Nu e cu totul necunoscută nici cariera de boier pe care a avut-o la noi.

Pentru istoria noastră însă nu s'a întrebuințat culegerea lui de poesii, apărută în Atena, la 1836-7, Ποιήματα Ἰακώβου Ῥίζου Ῥάγκαβη [2].

În ea se află și o «enigmă», «lui Alecu Suțu, din Cazanlîc, în războiul turco-rus», cel din 1806. E vorba de vărul poetului, I. Suțu, care duce misiva și, odată cu ea, traducerea «Zairei». Prietenia cu Ἀλέκο-βόδας pare a fi fost intimă după versul

Ὦ γράμμα, γλυκὺ γράμμα, ποῦ με πληροφορεῖς
Τοῦ φίλου τὴν ὑγιείαν καὶ·μὲ παρηγορεῖς.

O altă bucată-l arată pe poet mergînd de la Odesa la Brașov (ἡ ἀπὸ Ὀδησσοῦ εἰς Βρασοβὸν ἀποδημία μου). O alta, din 1829, se chiamă «Petrecerea mea la București» (Ἡ εἰς Βουκουρέστι διατριβή μου εἰς τὸ 1829).

N. I.

din satul Bătinești pe Putna (Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*. I, p. 157). Există și o confirmare, din 31 Octombre 1489, fiilor lui Iorga Grosul, tot pentru jumătate din Șoldești (Bogdan, *o. c.*, p. 382).

Uric de la Ștefan-cel-Mare din 26 Novembre 1498 din Hîrlău, prin care întărește vînzarea unei siliști pe Putna, anume Bealea (Alba?), „cumpărată de panul Ilie Comisul de la panul Ivul, fiul Voicăi, nepotul lui Bogdan Stolnicul, „din uricul moșului său Bogdan Stolnicul". Deci era probabil a acestuia cel puțin cu o generație înainte (Bogdan. *Doc. lui Ștefan*, II, p. 159.

[1] Prin „vorovirea" și „tocmeala" arătată de Ureche, *l. c.*

[2] V. și *Revue historique du Sud-Est de l'Europe*, I, n-rul pe Septembre-Decembre.

Ceva despre situaţia de drept internaţional a ţerilor romîne supt Turcia

(Cu ocasia publicaţiei d-lui Georg Müller[1], „Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen, 1541-1688".)

Cu cît perspectiva istoriei se lărgeşte, cu atîta situaţia celor trei principate ca State şi ca factori de politică internaţională ni apare alta decît cea tradiţională în istorie. Într'adevăr, mai întăiu, din punct de vedere al dreptului, noţiunea de Stat se basează pe teritoriu, naţiune conştientă, minoritate organisată, putere legală recunoscută a unui factor sau a unei persoane, aşa dar mai ales pe ceia ce am numi Suveranitate internă. Contingenţele vieţii politice internaţionale şi exigenţele unor autorităţi de drept superior sau mai vechi nuanţează şi ştirbesc totdeauna suveranitatea absolută a tuturor Statelor [2]. Bine înţeles că acestea se vor apăra şi vor răspinge orice immixtiune cu atît mai lesne, cu cît sînt mai puternice şi au mai multă libertate a mişcărilor. Cele trei voevodate (prin tradiţia slavo-romînă, dar pentru cancelariile europene[3] principate egale) erau State cu suveranitate deplină internă ; *immixtiunea* de drept turcă sau ungaro-austriacă este cînd mai puternică, cînd mai slabă, după jocul balanţei politice europene. Cele trei principate se apără şi ele, dar se supun la immixtiunea turcească, iar Transilvania, în 1688, şi la cea ungaro-austriacă ; nu se va da din entusiasm Austriei, cum spune d. Müller (p. 6). Aceasta e numai aparenţa materială, convenţională a fenomenului [4].

Tot astfel instalarea lui Tököly, resultat al politicii francese în Orient, dar posibilă numai prin aderarea lui Brîncoveanu, decis să răstoarne echilibrul în defavoarea Imperialilor cari ameninţau existenţa Statului, persoanei sale [5], nu e reinstalarea su-

---

[1] Vezi recensia d-lui N. Iorga din „Bulletin de l'Institut", n-le 7-12, 1923.

[2] Exemple în present: immixtiunea Ligii Naţiunilor, a Marilor Puteri, a învingătorilor în Germania, Austria, etc.

[3] În nişte instrucţiuni ale lui Stadion din 1807, aflate la Staatsarchiv din Viena *(Moldo-Valahia*, fasc. 23), acesta spune expres că Domnii romîni sînt prin tradiţia cancelariilor europene principi pentru străinătate, la ei acasă fiind Voevozi și pentru Turcia un fel de Pași.

[4] David Angyal, *Leopold I. und Ungarn*, în *„Ungar. Revue"*.

[5] *Memorie del Marescial conte Federigo Veterani*, Viena și Lipsca 1771 ; mss. 8473-8478 și 8639, 9742 din Biblioteca Națională din Viena (Memorii

zeranităţii turceşti (pp. 6-7) care nu încetase o clipă „de jure". Este tot jocul politic care dă mai multă putere immixtiunii turceşti la un moment dat. De altfel chiar la acea epocă, Domnii romîni reclamau cetăţile de la Dunăre, pe care Turcii le deţineau «de facto», nu «de jure» [1]. Nu era vorba deci de drept şi de constituţie, ci de putere şi de joc politic. Curţile europene considerau şi ele aceste State, după împrejurări, cînd ca State de sine stătătoare, cînd ca provincii ale Turciei. Astfel, cînd ambasada lui Şerban Cantacuzino şi a lui Brîncoveanu ajung la Viena, delegaţii sînt primiţi ca supuşii unui Stat de sine stătător, nu ca „Turci" [2]. Pentru felul cum se oglindia situaţia internaţională a celor trei principate în lumea politică europeană, trebuiesc numai de cît cercetate mai ales «relaţiunile» veneţiene şi alte rapoarte [3]. Ea era foarte înjosită la Constantinopol, dar nu de altă natură decît a celorlalte State [4]. Une ori Ianachi Porfirita e numit resident [5]

În orice cas situaţia celor trei ţeri era, în esenţă, identică. Oportunismul turcesc, posiţia geografică şi politică făcea că această situaţie era divers nuanţată de Turci [6].

Făcînd suma, situaţia Transilvaniei apare superioară în general: originea autorităţii suveranului său este superioară, pentru drep-

---

ale aceluiaşi şi o „Historia delle guerre" a lui Alessandro Belleardi). Pentru toate asestea vezi şi lucrarea mea „Istoria politicei externe a celor trei principate de la 1683 la 1688", care va apărea.

[1] Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 240; *Staats-Archiv* din Viena, Dispacci, fol. 164; 6 Februar 1689; Hurmuzaki, VII, no. 155, pp, 194-5, 11 Ianuar 1689.

[2] „Ca... nişte Romîni din Ţara-Romănească, nu ca... alţii dintr'alte neamuri"; *Mag. istoric*, V, p. 100.

[3] D. Müller s'a servit de unele publicate în „Fontes rerum austriacarum", dar nu de toate chiar din acea colecţie.

[4] *Staatsarchiv*, *Turcica*, 25 Septembre 1682. Caprara, internunţiu austriac. scriind Împăratului despre tărăgănirea Turcilor în discuţie, spune: „E che non era della dignità di V. M. solo il dare risposta, ed a pena la darebbero li principi di Valacchia e di Moldavia".

Despre influenţa Domnilor la Constantinopol, d. Iorga are dreptate cînd o arată superioară celei transilvane, în special în epoca lui Şerban Cantacuzino, Brîncoveanu şi Apaffy. Acesta cere chiar sprijin la Constantinopol de la Şerban Cantacuzino; *Mon. com. Trans.*, XVIII, p. 265 (13 Februar 1685).

[5] Hurmuzaki, *Supl.* I [1], no. 415, p. 279; vezi şi vol. XVI, p. 222.

[6] Oportunismul turcesc, caracteristic la Miron Costin, *Letopisiţe*, II, p. 306.

tul curent al epocei, celei a Voevozilor. Chiar pentru aceştia din urmă, principele Ardealului e «craiu», pe cînd ei fuseseră adesea consideraţi ca nişte Palatini ai regelui Ungariei sau Poloniei.

Dar mai era un lucru: în Transilvania dubla immixtiune politică imperială şi otomană e mult mai puternică, şi Ardelenii, conform oportunismului turcesc, trebuiesc cruţaţi. Propunerea lor de la 1689 de protecţie dublă (p. 18) este de fapt în legătură cu o realitate existentă, dar nerecunoscută oficial. Ţerile romîne izbutind în cele din urmă să rămînă numai supt puterea turcească [1], sînt mai supuse, mai umilite, dar Transilvaniei dubla immixtiune-i aduce căderea definitivă supt Austrieci.

Situaţia Ţerii-Româneşti şi a Moldovei e deci mai clară. Domnii recunosc ca izvor al puterii lor — oficial numai, căci în fond titlul lor arată că se considerau ca suverani de altă origine, mai veche, — numirea sau confirmarea Sultanului [2]. Ardealul însă oscilează până la sfîrşit: pe cînd cei din principate acceptă une ori şi confirmarea din altă parte (exemplu interesant la 1688), Ardelenii au de fapt nevoie de recunoaşterea dublă. Tököly, întărit oficial şi în mod excepţional de Sultan, caută totuşi o confirmare creştină imperială. În acest sens trebuie înţeleasă şi cererea de protecţie de la Turci pentru cele şepte comitate din partea lui Gabriel Báthory (p. 12).

În ce priveşte ideia de proprietate a Sultanului, sau în ce priveşte rangul (principele Ardealului considerat ca rudă a Sultanului, p. 45), totul trebuie luat «cum grano salis». Despre transformarea în paşalîcuri a ţerilor româneşti s'a vorbit mult şi în cele trei State supuse şi în ţerile străine. Chestia rămîne să fie studiată. În cronicile noastre sînt lucruri interesante despre aceasta [3]. Un exemplu: în preajma ultimelor războaie de

---

[1] Pentru aceasta e caracteristic un memoriu austriac inedit, care se află la *Staatsarchiv* (*Moldovalachica*, fasc. 23): „Succinta historia politico-juridica den alten Tractum Regni Daciae, oder heunt zu Tag die sogenanden Wallachey und Moldau betreffend", în care se arată (la 1699) că drepturile polone și ungurești asupra ţerilor noastre nu mai pot fi invocate.

[2] „Ţerile noastre erau într'altă voie veghetă", *Letopisiţe*, I, p. 306; „Supt jugul lor sîntem robi"; *ibid*., p. 408.

[3] Constantin Căpitanul Filipescu, p. 179; *Magazinul istoric*, IV, pp. 857-8; cf. *Letopisiţe*, I, p. 268.

expansiune turcească (1661-1683) s'a vorbit mult în Europa de intenţia de a transforma ţerile româneşti în paşalîcuri [1].

Cronicile noastre spun la fel. În 1683 se părea că Turcii vor să încheie şi să închidă cercul puterii lor şi să înnăbuşe înnăuntru vitalitatea politică a vasalilor [2] sau nesigurilor (cum erau Cazacii) [3].

O chestie importantă e aceia a amestecului turcesc în treburile interioare (p. 60 şi urm.). Aici abusul e vădit, dar era o consecinţă inevitabilă a puterii şi intereselor turceşti. Este iarăşi o parte care trebuie studiată ca o manifestare „de facto", nu «de jure [4]».

În ce priveşte pacea de la Carlovăţ, amintesc interesanta controversă a lui Rousset din Abatele de Mably („Le Droit public de l'Europe fondé sur les traitez conclus jusqu'en l'année 1740", ed. Rousset, Amsterdam 1748, pp. 271-272).

Cînd s'a încheiat pacea de la Carlovăţ, tratatele dintre Leopold şi Apaffy (în cel de la 28 Iunie 1686 erau inserate şi celelalte două principate) n'aveau forţă, fiindcă Apaffy nu le aplicase; pe de altă parte Turcia n'avea dreptul să cedeze Transilvania, de oare ce nu avea proprietatea ţerii, ci numai protecţia. Originea stăpînirii austriace în Ardeal ar fi deci contestabilă.

V. Zaborovschi

DOCUMENTE [5])

Acte botoşănene şi dorohoiene.

9 Februar 7123 (1615). «Ursul Pătrăşcan biv Vel Cliuciar i cneaghinea mea Nastasia» dau lui Gheorghe Ghierghel Vel Pitar şi fetei Drăguna jumătate Rusii pe Bistriţă, cu vie, în Ţinutul Bacău, şi jumătate de Steţcani, pe Tazlău, tot la Bacău.

Pecete octogonală.

* (Slavon.)

---

[1] Caracteristic, N. Iorga, *Studii şi documente*, IX, pp. 131-2; Leibniz, în Onno Klopp, *Die Werke von Leibnitz*, II, pp. 362-3.

[2] *Letopisiţe*, II, pp. 24-25.

[3] Aceştia ridicau mereu capul, Constantin Căpitanul, p. 201.

[4] Pentru chestii de drept internaţional privat privitor la ţerile romîne, interesant tratatul de „confederaţie" dintre Muntenia şi Transilvania din 1-iu Iunie 1685, Engel, *Gesch. der Walachey*, pp. 331-332.

[5] Din Museul Botoşanilor (în pregătire).

Suceava, 1-iu Ianuar 7182 (1674). «Noi Stefan Pătru Voevod» dă la «credincios sluga noastră Ion Stroescul ci-au fost staroste de Cernăuţi» Petreştii, «ce săntu pre apa Prutului, în Ţinutul Dorohoiului, ca să-i fie lui deaniia şi miluire de la Domniia Mea, pentru căci ni-au slujit cu mare dereptate şi cu slujbă deplină ..., şi dumisale şi fămei dumisale şi cuconilor lui. Şi, de le-am fi dat cuiva mai denainte vriame să-l ţie vr'un boiar, iar dă acmù înnainte să nu mai aibă nicio triabă, fără numai sluga noastră Stroescul, şi den ruda Domniei Miale şi din sămînţiia Domniei Miale nime să nu să amestece a strica deaniia şi miluirea, iar cine să va amesteca să strice, să fie afurisit de 318 oteţi din ij vă Nichei.»

Iscălitură: Io Stefan Petru Voevod.

Pecete cu chinovar, octogonală: Io Stefan Petru [Voevod i gospodar] zem. Mold.

*

9 Iulie 7200 (1692). Constantin-Vodă către „Ion Stroescul Armaşul cel Mare", care aduce „o carte de danie de la răpăusatul Ştefan Petîr-Vodă, scriind într'aciastă carte cum pentru a lui diriaptî slujbî l-au miluit şi i-au dăruit lui danie satul Petreştii ce sint pre apa Prutului în Ţinutul Dorohoiului..., care sat iaste de moşie lui Ştefan Petîr-Vodă, şi aşia mărturiseaşte răpăusatul Ştefan-Vodî cum, de s'ar fi şi dat mai înnainte cuiva acel saat, să nu sî ţie în samî, şi direasele ceale vechi ce or fi pe saat pe Petreşti, oricînd la cine s'ar afla, să aibî a să lua şi să să dea în mănule boiarinului nostru ce scrie mai sus, lui Ion Stroescul Armaşul cel Mare, şi cu blăstăm nime din sămănţiile lui Ştefan-Petrî-Vodî să nu aibă a să mesteca". Întăreşte dania, care să nu fie stricată „nici dănăoară". „Dumitraşco Ursu pis.".

Iscăleşte: Io Costandin Voevod.

Pecete mică octogonală, cu chinovar

*

Către dumnalor părcălabi Hurmuzachii şi Coste Chirilovici.

Poroncă.

După orden ce mi s'au dat de la Măriia Sa gheneral maior Rimschii Corsacov Alexandru Vasălievici dupe asemenari *(sic)* porunci al Mării Sale ghenăral feltmarişal şi a feliuri de ordinuri cavaler Petru Alexandrovici Rumianţov den moşiile ce să află

în Ţănutul Hotinului, din satele: den satul Ediniţa trii părţi, din satul Capotenii trei părţi şi giumătate, din sat Şerbanca, cuvindu-să în stăpănire mazălului Pribagul după scrisori ci-au arătat şi mărtoriia de la Divan, toate aceste de sus scrisă i s'au dat la stăpănire. La care să trimiteţi dum. om să înştiinţeze pe lăcuitori de acolo şi să hotărască toate aceste părţi de moşiia.

Brigadir —.
It. 1773, Maiu 17.

*

19 Ianuar 1774.

Poroncă.

Către dum. boeri părcălabi Hurmuzachi şi Coste Chirilovici, întru puteri ordenului ce mi s'au trimis de la Măriia Sa general maior Rimschii Corsacov din anul trecut 1773, Iuni 30 z., după drese a Domnilor de Moldovă şi mărtoriia a boerilor Divanului cnejii Moldov[ei] pentru sileaşte Cenicov (?) Precutov *(sic)* şi giumătate de sat Nisfoia, s'au dat la stăpănire mazilului Nicolae Calmăţchii: să trimiteţi dum. să înştiinţeze pe lăcuitori de acolo să-şi hotărască.

Brigadir Le ....

*

24 Ianuar 1776. „Alexandru Murguleţu, feciorulu lui Toader Murguleţu şi a Zamfirii, giupăneasa lui Toader Murguleţu, fata lui Ion Stroescul cari au fostu Jicnicer-Mare, şi cari săntăm noi din Alexandru Murguleţu doi fraţi şi o soru, anume Ioniţî, frate mai mare, şi Iordachi, frate mai mic, şi Catinca Străşculiasă, sor mijlocii", se împacă la împărţirea moşiilor. „Aşijderea şi pentru moşiile de Ţinutul Hotinului, dăndu vrearea milostivului Dumnezău ca să iasă vre odată la stăpănirea noastră, iarăşi să aveam a le stăpăni frăţeşte."

*

17 Iulie 1778. Copie a actului din 1-iu Ianuar 1674. Iscăleşte „E. Şmidebauer, oberleitnant şi derector Cerneuţul, Ev. Schmidebauer, oberleitenant, Directeur..."

*

20 August 1778. Costandin Dimitrie Muruzi întăreşte anaforaua Divanului în procesul dintre „Ioniţă Murguleţu biv vtori

Pah., feciorul lui Alexandru Murguleţ mazil, şi Ioniţă Străşca capt. şi între dum. Grigorie Balş Vel Ban" pentru moşia Petreştii. Se aduce înnainte un act de la Duca-Vodă din 25 April 7177 (1669), cu judecata dintre «Ilie Sturze Stolnicul cel Mare cu Iancul Costin ci-au fost părcălab de cetate Hotinului» pentru parte din acel sat, cumpărată de Costin cu 150 de lei «de la un răzeşu anume Ieremie Roşca de Şăndreni, feciorul Nastasiei, nepotul Drăgănihăi *(sic)* Postelnicesii», «pentru că Ilie Sturze Stol. era răzeş acolò cu ceaelaltă giumătate de sat de Petreşti, partea din sus, ce o avè driaptă moşiia de pe socrul său Petriceico ci-au fost Vornic Mare şi nu putè alţi streini să încapă acolò, [mai] vărtos nefiind nici cu ştire sa cumpărătura Iancului Costin»: acesta iea înnapoi banii. Apoi «o, carte gspd. de la Domnul Ştefan Petru-Vodă, scrisă din Hotin, let 1673, Ian. 13, cu 4 ani în urma cărţii de la Duca-Vodă... întru care scrie pentru giumătate de sat de Petreşti cu vecini, însă nu arată ce parte, din sus sau din gios..., care sat iaste al Mării Sale drept de moşie, şi cum că au socotit şi l-au dat boeriului Mării Sale Ilie Sturze Pah. cel Mare şi giupănesei sale, sora Mării Sale, Safta, ca să le fie aciastă giumătate de sat cu vecini driaptă ocină şi moşiia în toată viaţa lor, iar după a lor săvărşire să rămăe de la Măriia Sa danie nepoatei Mării Sale Mariei, fiica surorii Mării Sale Păhărnicesii ci-au ţinut-o Ştefan Hăjdău Pah., iar, de i să va întămpla aceştia sevărşaniia, încă fiind aceşti boeri cu viaţă, iarăşi lasă ocina aciasta să fie al unui nepot al Mării Sale, care va fi mai aproape de seminţenia şi de singele său, însă şi pre carele vor cunoaşte aceşti boeri că iaste harnic şi om cu minte, aceluia să fie ocina aciasta daniia, ca să-i rămăie pomană vecĭnică, apoi lasă şi blăstăm celor ce ar vrea să calce şi să strice daniia sa.»

De partea cealaltă se arată «o carte gspd. iarăşi de la acelaş Domn Stefan Petru Vvod, scrisă din Suciavă, let 7182 (1674), Ghen. 1, cu un an în urma daneei ce făcuse numitului Ilie Sturze Pah. şi surorii Mării Sale Saftii ..., întru care scrie cum că s'au milostivit Măriia Sa şi au dat şi au miluit pe credincios sluga Mării Sale Ion Stroescul ci-au fost staroste de Cernăuţi cu sat Mării Sale Petreştii...». Grigore Banul arată că Murguleţ a fost admis pe o jumătate de moşie, de tatăl lui, al Banului, şi că a fost un timp cînd „une ori ar fi rămas şi necăutată moşiia de-

spre dumnealor, fiind dumnealor încă copilandrici şi moşiia cam depărtată de la locul de unde le era aşăzare". Murguleţ şi Strîşca jură, mama lui Murguleţ fiind în viaţă, că n'au ştiut nimic de pretenţiile lui Balş până anul trecut. Supt „Grigorie Ghica-Vodă bătrânul" se vede că Alexandru Murguleţ, tatăl celui de acum, avuse ceartă cu Lupul Balş Medelnicer, care avea moşie la Dărăbani şi Voicăuţi. O cercetare de Vornicii de Poartă Ion Iamandi Jicnicer şi Ilie Buzne Vornic de Poartă. — La 9 Novembre 7270 (1761) Grigore-Vodă Calimah întăreşte moşia către «Zamfira, fata lui Ion Stroescul Armaş şi Ioniţă şi Gheorghie şi Iordache, nepoţi de fecior Zamfirii". Urmează hotarnica pentru Ruxandra Murguleţoae, muma lui „Ioniţă Murguleţu".

Balş pretinde că a luat moşiile de la „răposatul Iordache Cant. Spat.". Se decide pentru Murguleţ (17 August).

Iscăleşte şi „Gavriil Mitropolit Moldaviei".

*

F. D. „I[or]d[achi] Manoli vărului Ioniţă Murguleţ, precum şi «dumisale părcălabului Coste" şi „dumisale fratelui Andruşca". «Cu frăţasca dragoste şi cu fericita sănătate mă închin dum. cinstite, iubite alu meu ca un frate, dum. veri logft. Ioniţi Murguleţ, aceste sfinte zile Naştire Domnului Nostru Isus Hristos să-ţi fii dumitale de folos şi la anul şi la mulţi [ani]. Şi mai mult n'am cătră dum. fără decăt mai în trecute zile mi-au fost scris un răvaş de la părcălabu Coste pentru moşiile noastre Criva şi Horăpcăuţii, ca să le vănd unui om al dumisale... La care, frate, acmù la sfărşitul lui Dech. să înplineşte anul Jidovului şi eu nu am lipsit a nu înştiinţa pe dum. ca să triimeţi dum. pe neguţitoriu aici la mine ca să fac tocmială. Insă să ştii dum. că eu moşiile voi să le vănd cu tot venitul, atăta orănda, căt şi dijma, căt şi havaetul casălor, şi neguţitoriul să vii cu bani gata, căci eu, de le voi lăsa şi mai eftior, numai bani gata să dei; măcar că eu am muşlereu pe Jidovul meu de acolo şi pe alţii, şi-mi dau preţ bunu, numai eu, fiindcă m'am legat cu ravaşul cătră dum. părcălabu Coste că nu i-oi vinde nimărue până nu îi voi da ştire dumisale, n'am putut da nădejde nimărue, şi neguţitoriul negreşit Marţi sară să să afle aici la mine, că eu de Gioi voi să purced la Eş...

Unii din ţărani au plătit, iar unii îmblă cu urnèle."

*

12 Iulie 1803. «Sandul Tiron ot satulu Trestiana, din preună cu soţul mieu, anume Iftinca, şi dimpreună cu fiii miei care mai gios mie'm pus numele şi degetile», dau zapis «giupănului Leiba Jid. ciobotar ot tărgul Dorohoiului», cedîndu-i o casă „pe uliţa Buhaiului din gios“, «care loc să hotărăşte din gios cu Cune Jid. şi din sus să hotărăşte cu o dughenă a mè».

Marturi: Radul Formagiu, Zota blănar, „Onofreiu şoltuzul fiind căpt. tărgului Dorohoiului“. «Şi eu Ili Craiovanu dascal, am scris acest zapis».

*

20 Iulie 1820. Iordache Murguleţ către cumnata Aniţa.

„Am luat scrisoare dumitale şi am văzut cele cuprinzătoari şi că nu vei putè trăi răzăşeşte, iarăş am înţăles, însă eu nu sînt îndatorit nici legat ca numai eu ca să petrec răzăşeşte şi dumneata boireşte, şi nimi nu este vinovat dicăt părinţii noştri şi a dumitale că nu ni-au lăsat clinciuri întregi, iar mai vinovat eu sînt, că am lăsat pe dumv. di aţi petrecut boireşte, şi acum vi'i cu greu a vă dizvăţa; însă mi să pare că eu am urmat creştineşte, şi acum voiţi a-mi răsplăti mii şi copiilor mii.“

*

Biserica din Herţa

1. Pe o Evanghelie:

Aciastă sfîntă evanghalie s'a făcutu de Ilie Holbanu Cliucer din tîrgŭ Herţ[a] la biserica sf[ă]ntului mucenic Gheorghie, ce este metoc a Sf[ă]ntului Spiridon din Iaşi; 1808.

2. Pe o cruce:

Aciastă sf. cruce s'a făcut de Ilie Holban Clucer la biserica dum. în tîrgu Herţ[a], unde este hram sf. marele mucenic Gheorghie.

3. Pe policandru:

Τὸ παρὸν πολυκάνδυλον ἀφιερώθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Σπυρίδωνος τοῦ θαυματουργοῦ παρὰ τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Παπαχρίστου Λιψικάνου τοῦ καὶ κτήτορος, εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ· 1756, Ἰουλίου 8. [= Acest policandru s'a afierosit la mănăstirea celui întru sfinţi părintelui nostru Spiridon făcătorul de minuni de către dumnealui Anastase Papahristu Lipscanul, care este şi ctitor, spre pomenirea lui; 1756, Iulie 8.]

*

Dintr'o colecţie de la Cernăuţi.

5 Octombre 7109 (1600). Ieremia Movilă, pentru plîngerea lui Petreceicu biv Vornic, care vorbeşte de „neşte tălhari, anume Toader pribagul..., care au fugit cu neşte bani domneşti, iar, după ce au venit Simion-Vodă în ţara Domnii Meale, au luat ... lui Petreceaicu un sat anume Gărcenii". — Traducere veche.

*

Hotin, 7167 (1658-9). Miron Costin şi Ion Hăbăşescul, «părcălabii de Hotin», pentru pîra soţiei răposatului Ştefan Taban cu „Iane Grecul de Vişnovăţiu, ginerele lui Corataşcu..., înnaintea Scaunului la Hotin, pentru nişte miere carea au avut ei depreună să o neguţitoriască, 39 poloboace". Tăbăneasa cere 34 de lei.

*

10 Septembre 7192 (1683). Constantin *(sic)* Duca-Vodă, pentru „dumnalui Todor Albotă ci-au fostu Armaş Mare, iar acum să numeşte Flondor pe poreclă". — Falş.

*

20 Mart 7199 (1691). „Safta Sărdăroaia răpăusatului Ilie Drăguţăscul ci-au fostu Sărdar", vinde moşie la Putila şi Milia lui Vasile Bainschi. Se aminteşte «o scrisoare făcută în meşteşuguri la măna lui Dimideschi rămentariul[1], temăndu-ne noi ca să nu cuprindă niscai Leşi acele moşii şi nu le-om mai putia scoate".

*

5 Iulie 7225 (1717). Pentru Herşco din Cuturi, care vinde vin, vadra căte un zlot bătut sau prost, unui Turc din Hotin.

*

3 Mart 7228 (1720). Mihai-Vodă Racoviţă, pentru «Medelniciaroae Turcului» în ceartă cu «un Liah anume Şumlianschii»,

*

27 Decembre 7257 (1748). Constantin Neculai-Vodă către Gheorghie Arapul Vel Şetrar. „Să deşchizi ochii şi, după cum ţ'am şi mai poruncit, negreşit şi fără de nicio smintială la sfărşitul lunii să faci tot citov şi să eşi din Ţinut; că mai mult

[1] V. Hurmuzaki, XV, tabla.

nicio zi nu vom îngădui... Lipsă de oameni nici de cum nu vom priimi să daţi. De vremea că cercătură nu s'au făcut, să-i puneţi la loc pe toţi cei morţi sau fugiţi. Pentru goştina bărsăniască să cauţi şi să ne triimeţi izvod anume de căţi bani au luat goştinarii şi ce s'au mai sporit. Pentru cuniţa turciască într'atâte rănduri vi s'au scris şi niciun răspunsu nu avem, ca să ştim ce aţi făcut."

*

22 Iulie 7265 (1757). Scarlat-Vodă (Ghica) pentru „Ilie Stroici, mazil ot Hărlău", cu drepturi la moşia Bainţi.

*

1-iu Septembre 7271 (1762). «Maria Călmăşoi Băniasa» vinde Şătrăresei Alexandra Arăpoaia o Ţigancă.

*

Un act neobservat

Cu mila lui Dumnezeu Ioan Grigorie Ghica Voevod, Domn ţ[ă]ri Moldovei.

Facem ştirea tuturor cui să cade a şti pentru rândul moşiilor noastre ce avem părinţăşti aice la Moldova, anume sate întregi Balicăul şi Corfovul şi Dubăsarii, ce săntu pe apa Nistrului, la Ţinutul Orheiului, sat întreg, Vasăliuţii la ţinutul Eşului şi părţile den Broşteni, baştină şi cumpărătură ci-am mai cumpărat noi, pe carea avem şi scrisori şi mărturii de la dumnealor boerii cei mari, în care pe largu sîntu arătate aceste moşii, şi acum, de vreame ce dumneadzăiasca Pronie au rănduit ca să aşăzăm noi pe fiica noastră Ruxandra aice la ţara Moldovei, luînd ginere pe Dumitraşco Sturdzea Vel Căm., fiiul dumisale Sandul Sturdze Velu Logofăt, cu carea şi logodna s'au făcut, şi, după orănduiala Pronii dumnedzăeşti, încununîndu-să şi cu toată blagoslovenie, aşa am socotit şi am dat aceste moşii de mai sus scrise toate fiicii noastre Roxandrii, să-i fie de la noi drepte ocini şi moşii, cu toate hotarăle şi cu toate veniturile. Pe carea i-am întărit şi cu hrisovul nostru, să-i fie moşii stătătoare, să le stăpăniască ca drepte moşiile sale, şi altul să nu să amestice pred sim listom gspodstvami. Vlt. 7256 (1748), Fev. 1.

(Iscălitura: pecete octogonală; facsimile în A. C. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza*, Paris 1907, p. 176.)

*

O scrisoare a lui C. Negri.

Le 3 juin / 22 mai 1861, Constantinople.

Cher ami Bolintineano,

J'ai vu avec un vive satisfaction votre arrivée au pouvoir avec mes autres bons amis vos collègues, et j'espère bien qu'après les derniers événements de Bucarest, qui devraient être d'un grand enseignement pour tout le monde, il vous sera possible de conduire plus tranquillement les àffaires publiques et surtout plus longtems.

L'époque actuelle précède certainement de grands revirements, de grandes commotions politiques, qui ne peuvent tarder de se produire en Orient, vu l'état désespéré de la Turquie. Dans nos principautés mêmes nous avons quelques questions bien ardues à traverser. Antour de nous, tout est ou sera bientôt en ébulition. En face de toute ces prévisions graves, j'avoue que je suis navré de voir les tristes déchirements et 'instabilité qui existent chez nous. Leur résultat certain est notre affaiblissement et par suite notre impuissance prochaine a dire en tems et lieu notre mot, conformément au rôle et à la position que nons assignent sur le Bas Danube nos antécédents politiques, le chiffre de notre population, les ressources et la richesse de notre sol et le progrès relativement supérieur de notre civilisation. Je ne vous parle point du discrédit où nous sommes tombés chez ceux qui nous regardent et nous déclarent ingouvernables. Les uns font succéder à leurs sympathies l'indifférence, les autres, tout en y aidant, se préparent à profiter de nos dissensions.

La mission qui vous incombe aujourd'hui est donc avant tout de concourir à une entente aussi générale que possible entre les partis, qui tous ont mis, il me semble, une déplorable opiniâtreté à s'écarter de la vraie chose publique, vu que, de quelque côté que viennent les irritations, elles nous sont également malencontreuses toujours et surtout à présent.

Ce serait un beau résultat vraiment pour vous que de réussir à amener la concorde, afin que, nous mettant en grand nombre au même pas et sur la même voie, nous puissions, forts de notre masse et des mêmes convictions, non seulement braver les éventualités dont je vous parle plus haut, mais en profiter avantageusement. En profiter cette fois par nous-mê-

mes, car toujours et tout attendre des autres est une grande naïveté. Nous avons d'ailleurs assez fait preuve de patience, de condescendance et de subordination aux actes diplomatiques en vertu desquels nous est prescrit notre régime actuel. Il faudra remanier tout cela au moment opportun, et, pour le pouvoir faire, il nous faut le calme pour nous réorganiser sans bruit; il nous faut la force intérieure, qui ne peut se baser que sur cette entente entre nous qui nous fait si malheureusement défaut.

Serons-nous assez sages, assez prévoyants pour que vous réalisiez cette nécessité? Je le désire de tout mon cœur. D'autant plus que l'on peut voir d'un jour à l'autre poindre à l'horizon politique et en vue de la décomposition de l'Empire Ottoman une alliance qui serait pour nous d'autant plus dangereuse, qu'elle nous trouverait affaiblis par nos désunions intestines et le manque total du développement de nos ressources intérieures — ces dernières complètement paralysées par notre unique preoccupation: attaque du gouvernement par les partis, défense de celui-ci contre ceux-là.

La situation ici est très tendue par rapport aux affaires de Syrie. Les Français quittent enfin ce pays qui conduit aux Indes — mais cela arrange plus les Anglais que les Turcs. Ces derniers craignent que, ne pouvant maîtriser la situation, les Français ne retournent en Syrie pour n'en plus sortir. Le grand conflit commencerait alors, les alliances nouvelles se formeraient et cette fameuse question d'Orient entrerait dans la voie de sa véritable solution. On ne peut sans s'effrayer partout, penser à tout cela.

Les Conférences pour l'Union devaient d'abord avoir lieu à Paris, mais, comme il n'y a point de discussions à prévoir, l'accord préalable étant établi entre tous à peu près —, on a résolu qu'elles se tiendraient ici. Cela arrange surtout la Porte, qui craignait qu'on ne profitât des Conférences à Paris, pour lui susciter, à côté de notre question, de nouveaux embarras tels que l'application du hat-i-houmayoun, etc. Mais je viens d'apprendre qu'en définitive on se décidera toujours pour Paris comme siège desdites Conférences. Pour ma part, j'en serai bien plus content,—car notre question se terminera là-bas plutôt,—tandis qu'ici elle aurait été subordonnée à celle de Syrie, qui pourrait

bien trainer encore en longueur. Je vous fixerai à ce sujet dès que j'en serai moi-même instruit positivement.

Nous n'avons point d'autre marche à suivre, à présent que la question de l'Union se traite diplomatiquement, que d'attendre patiemment sa solution, qui n'est plus qu'une affaire de tems. Il doit en être de même de quelques autres questions pendantes entre nous et la S. Porte, qu'il faut laisser provisoirement de côté jusqu'au moment où nous aurons l'Union, qui doit planer sur tout le reste. J'ai fait un petit travail pour être ensuite soumis à l'appréciation de notre gouvernement et dans lequel j'émets ma manière de voir sur ce que nous aurons ultérieurement à faire. Il se présente actuellement à Constantinople, au grand étonnement de tout le monde, un fait assez sérieux. La Banque de France consent à recevoir en paiement des fortes créances qu'elle a sur les principales maisons de commerce d'ici les différents papiers publics de la Turquie, dont l'insolvabilité a causé la suspension desdites maisons et qui, pour la plupart, subissent, au cours actuel de la place, une dépréciation de plus de 50 %. Cela dénote que la France cherchera à se les faire rembourser. Cette confiance inopinée en son papier est vue d'un bien triste œil par le gouvernement local, qui cherche à l'éluder autant que possible.

Mais en voilà assez pour cette fois, mon cher Bolintineano. Je vous tiendrai au courant de ce qui se passera ici. Mes lettres seront pour vous et vos collègues seulement, auxquels je vous prie de présenter pour moi mes meilleures amitiés.

Tout à vous, cher ami.

(Originalul dăruit mie de d. P. Cantili.) C. Négry.

DĂRI DE SAMĂ

Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, II (București, 1924).

Al doilea și ultimul volum din povestirea acestui scriitor care pentru întâia oară tratează un subiect istoric — și unul, de și apropiat, dar atît de mare — presintă aceleași însușiri ca și cel d'intâiu. E o expunere răzimată pe multe știri tipărite — inéditul putea fi întrebuințat și el — și deosebit de bine împărțită și clară.

Infamia ocupației germane e înfățișată în cuvinte vibrante, cu o cruțare prudentă a vinovaților romîni cari au servit administrația străină, cu toate abusurile și turpitudinile ei. Astfel nu se dau numele profesorilor cari au făcut pe vătafii cursurilor germane de la Fundația Carol și cari continuă a fi în învățămîntul superior. Nu se cruță partea trădătoare din populația evreiască. Crima ziarului *Lumina* e fixată însă fără încunjur. E vorba și de neruşinarea unor femei.

Stoarcerea economică e bogată în cifre precise.

Se înşiră crimele comise contra locuitorilor. Casul prigonirilor provocate de acțiunea răsbunătoare contra sublocotenentului Victor Popescu e expus pe larg. Nu se uită părăsirea, condamnabilă, din partea noastră a inovațiilor industriale introduse de ocupanți. Opera de distrugere din Dobrogea urmează (populația românească redusă la jumătate). Citām un pasagiu. Statistica făcută de Aliați a constatat «365 casuri de siluiri, 300 de casuri de schingiuiri și omoruri, tot atîtea casuri de împuşcați, 205 torturați spre a fi jăfuiți, 112 morți din bătaie, 1.484 Romîni din Tulcea deportați în Bulgaria, din cari peste 500 nu s'au mai întors» (p. 46). Stema Bulgariei se fixà pe reşedințele autorităților.

Pentru situația politică în teritoriul ocupat, judecata istoricului e dreaptă: «nevoind să înțeleagă că, odată războiul declarat, nu mai putea să existe decît o singură țintă: victoria asupra duşmanului, și un singur steag: acela pe care-l ridicaseră și-l țineau sus Suveranul, Guvernul țerii și armata națională, «germanofilii» se grăbiră să deserteze de la această elementară datorie și să treacă în tabăra inamicului», în speranța că vor fi «viitorii conducători ai politicei României vasale». (p. 48). Potrivită, cu nuanțe, judecata asupra lui P. P. Carp și asupra lui Maiorescu. Și „oratoria sarbădă" a lui Alexandru Beldiman, mort mai ieri în despreţul public, e înfierată. E sigur că Virgil Arion a fost acela care a silit pe Mitropolitul Conon și alți arhierei inconștienți, plus cîțiva preoți stupizi, să alcătuiască manifestul către armată? D. Caton Teodorian, azi director al ziarului «Albina», ar avea un cuvînt de spus. Și Verzea are datoria să vorbească, azi cînd i s'a redus pedeapsa. Cred că şefului progresiştilor, vinovat numai că s'a gasit bine într'o situație poate necesară, de sigur odioasă, i se putea zice *„dom-*

nul Marghiloman". Însă interviewul acestui bărbat politic (p. 51) nu se poate tăgădui.

Dar d. Kirițescu nu înțelege nici d-sa că „a împlini o funcțiune supt guvernul de ocupație străină" era un act de trădare. Indignarea d-sale trebuia să se îndrepte contra acestora, nu contra celor cari-i atacă. Aceștia nu „ignorează" niciun fel de „condiții". Ei știu că nu poți fi funcționar decît al Suveranului tău în locul unde el domnește de fapt. Să-mi arăte autorul o singură țară unde să se fi admis ca ocupații să administreze cu mandat și supt control de la ocupanți.

Dacă au fost „hiene" acei cari-și frecau mînile de bucurie pentru victoria germană, nu erau mai puțin nevrednici aceia cari atîrnau de dușman și erau aduși a-l servi, chiar dacă nu-și frecau mînile la buletinele de victorie ale lui Mackensen.

Un alt capitol zugrăvește „refacerea". E cald și elocvent. Nu știu însă dacă România liberă de atunci poate fi calificată de „regiunea cea mai puțin populată și mai puțin bogată a țerii": județele moldovene erau una din părțile cele mai prețioase ale patriei. La aprovisionarea cu combustibil s'a uitat activitatea vrednică de laudă din minele de cărbuni exploatate de inginerul Enacovici. Tot așa pentru hrană spornica trudă, care merita descrisă cu de-amănuntul, a generalului Leonte, pentru căile ferate opera unui Periețeanu și Cristodorescu. Insuficiența scandaloasă a administrației civile, lipsa de energie la centru nu puteau fi, natural, criticate într'o lucrare cu pecete oficială, dacă nu și de partid. Era necesar de sigur un cuvînt de critică și pentru nesăbuita aruncare pe drumuri de moarte a copiilor. Era poate mai mult de dat decît pagina de pioasă comemorare a medicilor mergînd la sacrificiul sigur în combaterea tifusului exantematic, cu un Botescu în frunte. Și propunerile rusești de evacuare peste Prut meritau o atenție deosebită: a fost mai mult și a fost altfel de cum spune autorul. Era un adevărat partid al evacuării, care gătise și pentru familia regală o temniță la Harcov. Mi s'a cerut să scot din discursul mieu la Cameră, afișat prin comune, pasagiul în care citam cuvintele lui Gheorghe Ștefan-Vodă: «mai bine să mă mănînce cînii pămîntului acestuia» și să presint în ziarul mieu posibilitatea acestei ultime măsuri. Odesa a fost un capitol de lene, de petreceri și nemernice intrigi, pe care istoria, mai liberă decît azi, îl va înfiera.

Şi totuşi spre dînsa eram îndreptaţi de o continuă presiune, pornită, sînt sigur, numai din slăbiciune de caracter şi din neîncredere în causa dreaptă, odată îmbrăţişată. Era bine să spuie — d. Mîrzescu putea furnisa şi textul — că la Odesa s'a organisat una din cele mai obraznice manifestări ale oposiţiei de vanităţi şi interese contra Guvernului, bun — rău, care represinta ţara. Pot da şi eu amănunte. Istoria trebuie să ştie a şi pedepsi.

Sînt interesante, de şi supuse cauţiunii, ştirile despre misiunea, în Ianuar 1917, a primului-ministru în Rusia (pp. 64-5). E sigur însă că d. Brătianu reveni cu impresia că Rusia e o basă stabilă pentru acţiunea noastră şi n'au fost sondate alte cercuri decît cele oficiale.

Reorganisarea militară e dată cu detalii, pe care le cred verificate. Generalului Prezan îi ajung însă oare cîteva rînduri şi, aici, priceputului Cristescu unul singur? Statorniciei, calmului, influenţei personale a celui d'intăiu li se datoreşte jumătate din succes. S'a uitat şi crearea unui puternic spirit ostăşesc în şcolile de ofiţeri, improvisate. Calde paginile despre soldat. Era necesară şi o schiţare mai adîncită a personalităţii generalului Berthelot şi moartea, după depunerea armelor, a generalului Lafont era vrednică de a fi descrisă ca un exemplu antic. În schimb martirul doctor Clunet are ce i se cuvine. Asupra acţiunii Regelui şi Reginei era de scris ceva mai discret, mai profund şi mai vibrant decît două pagini de frase frumoase. In cărţile mele despre ei, rămase necunoscute d-lui Chiriţescu, se puteau afla reminiscenţe precise şi fragmente de scrisori.

Noua visită la Petrograd a d-lui I. I. C. Brătianu îmi pare a fi avut loc, nu în Maiu, ci înnainte de Sf. Gheorghe, şi Guvernul era ameninţat la un moment să nu poată face faţă plănuitului atac al Ruşilor de la Socola contra persoanei regale. Era un întreg paragraf de scris cu privire la planul rusesc de-a pîndi pe Regele, care se duse în mijlocul soldaţilor săi.

După lucrările lui Nowack se înfăţişează ticăloasele planuri ale lui Czernin, care voia să facă o „Românie Nouă“, un «Monaco» redus la paza gurilor Dunării, Austria avînd Muntenia şi Moldova până la Hotin, Rusia restul. Blîndul Bethmann-Hollweg aproba (pp. 85-6). Ungurii neprimindu-ne, cancelarul lui Carol de Habsburg ne accepta pentru... Austria sa! Se întrebuinţează

şi memoriile, încă neutilisate la noi, ale prinţului de Windischgraetz.

In paginile care glorifică noua armată, ca şi aiurea, d. Chiriţescu uită însă une ori şi citaţiile pentru cuvintele altuia şi chiar trimeterea la opera lui: cred că mă recunosc, de exemplu, la pagina 89.

Capitolul campaniei din 1917 e, fireşte, unul din cele mai importante. Descrierea în tranşee e plină de un duios pitoresc.

La paragraful trădării colonelului Sturdza pot spune că la început (nu în 1914) el era pentru războiu. In Iulie 1916 îmi vorbia de soldaţii cari-l cereau în campania din Bulgaria, şi-i aproba. Primul ministru voia să-i deie o armată pentru acoperirea Bucureştilor. In ajunul actului infam el îmi trimetea cuvîntarea către reservişti pe care am publicat-o în ziar pentru frumuseţa ei. N'am crezut în crima lui până n'am văzut îndemnul la deserţiune tipărit la Tîrgul Murăşului. Credinţa mea e că omul, cu triste eredităţi, era nebun. Colonelul Sturdza nu e din nenorocire «înmormîntat de viu» : el are încă amici.

Militarii vor judeca descrierea acţiunilor dela Mărăşti şi Nămoloasa, de la Mărăşeşti. Cu privire la cea d'intăiu era de subliniat rolul generalului Mărgineanu, perfect executant al planului format de generalul Averescu. Cred că anumite amănunte pitoresci sînt culese dintr'o expunere contemporană, care trebuia citată. O lipsă însemnată în toată lucrarea e că nu se spune nimic despre situaţia şi sentimentele Romînimii din ţinuturile iredente.

Cînd pomeneşte cuvintele lui Mackensen în gara de Nord, la începerea ofensivei «hotărîtoare» : «La revedere peste două săptămîni în Iaşi», cu o strîngere de mînă şi a „înalţilor demnitari germano-romîni“, nu simte autorul că aceşti miserabili nu meritau apărarea în cartea menită să glorifice decisiunea şi sacrificiul celorlalţi ?

Rolul lui Cristescu la Mărăşeşti e bine fixat. Se recunoaşte covîrşitorul merit al regimentului 9 de vînători, şi se putea cita numele colonelului Rasoviceanu. Energic portretul generalului Grigorescu. Pagina 183, adînc mişcătoare, reproduce o descriere din acel moment ? Era bine să se spuie. Inginerul N. Miclescu are şi el ce se cuvine în acea dureroasă zi de glorie.

Urmează luptele dela Oituz şi de pe linia de Apus. Apoi des-

facerea de Ruşii putreziţi sufleteşte. Cred că silinţile patriotice ale lui Berthelot, căutînd noi puncte de sprijin, erau vrednice de altă apreciere de cît cea de la pagina 325.

In noua conspiraţie rusească din Decembrie 1917 şeful bolşevic nu era Rach, ci vestitul Raşal, care fiersese în cazanele vapoarelor pe ofiţerii ruşi dela Kronstadt. Guvernul romîn fusese înştiinţat de lovitura plănuită contra generalului Şcerbacev printr'un ziarist rus, care asistase la instalarea bolşevicilor la cartierul general din cofetăria Tuifli. De aceia se găsia lîngă camaradul său Şcerbacev colonelul Rasoviceanu. Vînătorii noştri au făcut ordine. Raşal, arestat, a fost apoi ucis de alţi Ruşi, cari-l ridicaseră de la ai noştri cu un ordin de divisie falşificat.

Salvarea refugiaţilor din Odesa de energicul şi bizarul personagiu care a fost colonelul Boyle, nu merita atîta expunere. Mai pe larg, pe basa ziarului lor, pe care-l am, se putea vorbi de acţiunea pe frontul siberian a soldaţilor din provinciile robite (p. 356).

O bună expunere istorică deschide capitolul alipirii Basarabiei. Şi profesori de la noi, din Regat, se asociară la mişcarea culturală spre Unire, pornită în Chişinău îndată după revoluţie: astfel d. D. Munteanu-Rîmnic.

Durerosul capitol al «păcii» e bine tratat. Desbaterile celor două Consilii de Coroană sînt exact redate. Dar d. Marghiloman nu ajunse prim-ministru numai «prin încrederea contelui Czernin», ci şi prin neputinţa de a se găsi altă soluţie. Se atribuie, cu dreptate, lui Stere memoriul recomandînd anexarea la Austro-Ungaria.

După expunerea împrejurărilor după pace, se trece la „Reînviere" (ceteşte: „înviere"). Aş cere prea mult autorului dacă, pretinzîndu-i un capitol despre literatura şi presa acestor timpuri, i-aş aminti că nu eram printre morţii acelei tragedii.

Şi asupra unirii Bucovinei ştirile sînt sigure. La unirea Ardealului autorul trece lucruri pe care, chiar cînd sîntem provocaţi, le trecem şi noi. Cunoaştem pe oamenii politici ai Ardealului numai cînd ei sînt pe calea cea dreaptă. Era chiar mai bine să nu se fi pus cele cîteva rînduri de graţiare de pe pp. 516-7.

Campania contra Ungariei roşii termină volumul, de o senină

înfăţişare, căci cele cîteva pagini despre tratatele care au fixat situaţia României unite nu pot fi considerate decît ca o primă explorare.

N. Iorga.

* * *

Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni şi păreri personale din timpul războiului României, jurnal zilnic*, Bucureşti 1921.

Aceste două enorme volume cuprind ca şi „Porcii" lui Arhibald, ca şi ziarul d-lui Virgil Drăghiceanu, chiar şi mai mult decît această din urmă carte, şi nu fără un firesc dar literar, preţioase informaţii asupra regimului de ocupaţie germană. O frumoasă, caldă prefaţă de Take Ionescu precede însemnările, despre care nu ştiu să se fi vorbit pănă acum.

Să culegem faptele necunoscute şi bune. Aflăm că pentru oficiosul d-lui Marghiloman întrarea în războiu era «o crimă».

Cu o zi înnainte de hotărîre inscripţii pe trenurile militare fac a se prevedea războiul. La 15 August 1916 autorul declară că „nervii nu-l mai ţin": electricitatea la otelul său din Sinaia s'a stins fără înştiinţare. Primii prisonieri unguri, finanţi. Autorul e încă supărat pe Regele care e un Hohenzollern; de aceia, acum nu-i place, proclamaţia, de şi recunoaşte că e stilul său de cînd era tînăr. Se plînge de desordinea măsurilor rău luate şi-şi urmăreşte stăruitor bagajele.

Ni se spune că generalul Grigorescu pleca şi el cu neîncredere în pregătire (p. 33). Se constată căldura extraordinară cu care la 21 August e aclamat Regele în Bucureşti (p. 34). În schimb murmure la apariţia d-lui Marghiloman (p. 40). Demoralisare pentru pierderea Turtucaii: se atacă zarzavagii ca represalii (p. 43). Cu dreptate se explică starea de spirit prin deprinderea cu cîştigul fără jertfe. Un semn bun: viaţă modestă şi înfrînare (p. 45). Se urmăresc tineri cari se plimbă în loc de a-şi face datoria (p. 50). Cu dreptate, sprijinindu-se pe Memoriile lui Ludendorff, autorul arată colosala greşeală a zăbăvii de o săptămînă înnaintea Sibiiului (p. 52). Bombele germane de la 12 Septembre; priveliştе oribilă, care ar merita popularisată. Se tolerează spioni supuşi ai Statelor neutre. Grigorescu crede că poate resista la Oituz (p. 50). Încă de la 30 Septembre începe exodul spre Moldova (p. 101).

E adevărat — şi trist — că „foarte puţină lume" a petrecut

la mormînt pe N. Filipescu (p. 105). Tot adevărat că ţara n'a fost strîns împreună la pregătirea războiului şi nu l-a putut purta strîns împreună (p. 110). Un ofiţer denunţă opera spionilor din Ardeal în retragere (p. 112). Take Ionescu păstra convingerea că s'a făcut ce se impunea, prin hotărîrea noastră; credea încă de atunci (începutul lui Octombre) că intră în ministeriu (p. 117). «Mai e vre-o nădejde cu ţerişoara noastră», întreabă un sătean (p. 121). Zeppelinurile erau conduse de fostul director al şcolii germane din Bucureşti (p. 125 nota). Laude pentru „moşul Lambru" de la Predeal (p. 130). Constatarea în Octombre că soldatul prinde obiceiul războiului (p. 140). O rectificare la p. 142: n'am fost preşedinte al Ligii înnainte de Virgil Arion, ci numai secretar; dar n'a „degenerat" Liga, ci opinia publică (p. 142). Acţiunea mea personală în Ardeal putea — recunosc — să nu-i fie cunoscută autorului. Crudă şi justă apreciare a atitudinii, nesatisfăcătoare, a lui V. Lucaci (pp. 146-7).

Impresionantă scena înmormîntării generalului Dragalina, fără public civil, dar cu aspri soldaţi de pe front (p. 148). Se reproduce un frumos interview al Regelui în *Times* (p. 156 şi urm.). Descriere pasionantă a fugii de duşman. Apariţia soldaţilor în debandadă la 21 Novembre (p. 200). Condamnarea odioasei „proclamaţii" a generalului Mustaţă. Intrarea Germanilor în Bucureşti (p. 206 şi urm.). De fapt străinii din Bucureşti i-au primit cu aplause şi flori (p. 207). „Multe femei şi fete au intrat în rîndurile soldaţilor şi merg cu ei braţ la braţ" (*ibid.*). «Mulţi din public li împart în trecere ţigarete»; un copil declară că e Evreu (p. 208). Jumătate internaţi, jumătate Evrei aclamă (*ibid.*). Autorul a plîns de ruşine. Vor mai fi plîns şi alţii. Turci ridiculi trec pe lîngă frumoşi cavalerişti şi slăbuţi infanterişti germani, plus ceva adaus austriac (p. 210). Bulgari „soioşi" se vor ivi a doua zi (p. 211). Au prădat şi pe un camerier al regelui Carol (*ibid.*). Generalul Mustaţă vorbeşte de «armatele duşmane, Ruşi şi Romîni» (p. 212). «Nemţii obosesc primind şi înregistrînd ofiţerimea romînă rămasă în Capitală ca să-şi salveze viaţa.» Autorul li dă numele, băieţi de familie (p. 212). Se blastămă începătorii războiului (p. 213).

Colonelul bulgar Stanciov, fiu de Romîncă, vorbeşte de revanşa alor săi: nu ni se va lua toată Dobrogea de frica altei

revanşe (pp. 213 4). Germanii au idei proaste de Bulgari, meschini şi hoţi (fură cizme) (p. 214). Un voluntar german spune că Dunărea s'a trecut fără lupte: pontoanele erau camuflate ca o insulă (p. 215). Prada casei lui Take Ionescu (pp. 217-9). Se dă o listă de cei ce se bucurau de nenorocirea ţerii: dd. Gr. Golescu, Paul Teodoru, dr. Bărdescu şi alţii (p. 218). Recepţie la d-na Elena Creţulescu (p. 225). Se arată ticăloşia răposatului „istoric" dr. Emil Fischer (pp. 244—5). Mackensen în bizara-i uniformă petrecut de şoltici (pp. 247-8).

Germanii se declară mulţămiţi că-i ascultă şi-i tolerează ai noştri. Ungurii încep a da ordonanţe în limba lor (p. 252). Advocatul Fortunescu din Galaţi cerşeşte numirea ca prefect la Galaţi (pp. 254-5). 16 Decembre: ordonanţe bulgăreşti (p. 255). La 18, arestarea autorului.

Un capitol din „Le mie prigioni": arestaţii n'au foc pentru că... Englesii au distrus sondele noastre! Situaţia supt ocupaţie e astfel resumată, complect şi elocvent:

> „Dacă te apucă o ploaie în oraş şi ţine, rişti să rămîi noaptea supt un gang şi să nu te mai poţi întoarce acasă. Unde vor să ajungă cu asemenea vexaţiuni inutile? Ce a mai rămas din demnitatea noastră de oameni? Prin ordonanţe, n'avem dreptul a merge pe şosele fără ausweis, n'avem dreptul a ne urca în drumul de fier, n'avem dreptul a expedia colete, n'avem dreptul a expedia scrisori prin poştă şi nici prin persoane particulare: pedeapsa pentru cine îl va prinde este minimum 3.000 de mărci amendă şi trei luni închisoare; n'avem dreptul a usa de telefon sau telegraf, n'avem dreptul a ne urca într'un tramvaiu; n'avem dreptul a ne urca într'o trăsură, n'avem voie a ne aşeza pe o bancă într'un parc, pe care stă afişat *„Nur für Militärpersonen"*; n'avem voie să vindem o vită sau să o cumpărăm, n'avem voie să tăiem un porc, n'avem voie să tăiem o pasăre; dacă moare, trebuie să-i ducem cadavrul la komandatură; n'avem voie să ni aducem de la moşie un sac de mălaiu; acasă n'avem voie să avem provisii, n'avem voie să avem lemne în pivniţă pe iarnă; casele trebuiesc să fie deschise celui întîiu militar ce ar voi să se instaleze în ele cu sau fără bilet de încartierare; putem fi arestaţi cînd vor ei, fără nicio justi-

ficare şi fără să dea socoteală cuiva. N'avem voie să ni căutăm sănătatea: se zvoneşte că în curînd se va opri vinderea medicamentelor în farmacii fără ausweisul komandaturii, după cum s'a oprit vinderea vinului roşu pentru supuşii romîni ce n'au autorisarea specială că sănătatea lor cere să bea asemenea băutură."

Urmează ordinul de deportare în Bărăgan, ca represalii pentru internaţii din Moldova. Mişcătoare scena plecării deportaţilor.

Incidental, o descriere a predării Bucureştilor (pp. 388-9). De Paşti în 1917 preotul de la Colţea pomeneşte pe Regele, pe Regină, armata; ofiţeri răniţi cîntă: «Hristos a înviat» (p. 428) în faţa Palatului Guvernatorului german (casele Suţu). Şi noii prefecţi, ca Romîni, sînt expediaţi cu clasa a III-a (p. 431). Purtarea istoricului Radu Rosetti, ca efor, cu ofiţerii răniţi: «Cui nu-i place, drumul e pe acolo» (p. 446); goneşte infirmierele cu copii. Se sparg cu ciocanele clopotele de la biserici (pp. 447-8). Lumea priveşte îngrozită. Mobilisarea populaţiei pentru lucru la cîmp «fără nicio distincţiune socială» (p. 453). Cine nu primeşte funcţie de la ocupanţi va face trei ani de închisoare, plus o amendă de 10.000 de mărci (p. 456). O scusă cerută de slugile lor... În Maiu se credea în situaţia de prisonier onest a colonelului Sturdza (p. 470)! 13 Maiu: visita arhiducelui Frederic. În aceiaşi lună, domiciliul forţat (p. 481). M. V. I. R. („Militärverwaltung in Rumänien") de pe mărcile postale se interpretează în glumă: „Mai vin iar Romînii" (p. 482). În August zvonul regenţei Carp, Lupu Costachi, D. Neniţescu (p. 564). Se represintă reviste, de Herz şi Pribeagu, care ridiculisează resistenţa naţională (pp. 569-70). D. Isopescu-Grecul felicită pe Împăratul său pentru că a reluat Bucovina (p. 577). Carp cere lui Mackensen să iea Moldova, să «unifice ţara» (p. 592).

«Din cei 600.000 de soldaţi», aşa începe volumul al II-lea, «au perit jumătate fără eroism, graţie incapacităţii conducătorilor şi jertfa boalelor infecţioase.» Un mare şi trist adevăr.

Autorul constată că nu s'a ştiut în Bucureşti de îndemnul către soldaţi al Mitropolitului Primat. Apare însă «contramanifestul» poligrafiat opus manifestului lui P. P. Carp: se cere populaţiei încredere şi iubire pentru Regele revanşei naţionale (p. 12). S'a împărţit la Crucea Roşie. Dar, la 19 August, apare

„Lumina", „Mai prejos de toate aşteptările", aşteptînd îndemnurile criminale. O apreciere asupra trădătorului desinteresat: «Trăit în trecut din caşcavalul Băncii Naţionale, a întrat a doua zi după ocupaţie în caşcavalul Băncii Generale» (p. 13). Asociatul lui C. Stere e Brănişteanu, rămas şi azi în picioare, ca luptător «democratic». Îndată după apariţie directorul se indignează că în Moldova se împuşcă trădătorii (p. 16). Seara, la Bucureşti, tineretul petrece ca în vremi bune, cu militarii străini (p. 29-30). În ordonanţe începe a se vorbi de «fostul Regat al României» (p. 39).

Se ţine ascunsă presenţa în ţară a Impăratului german. Peste cîteva zile numai se ştie că a trecut de la Argeş la Cernavoda. Se reproduce dintr'o revistă englesă oferta de adăpost în Anglia pentru familia regală a României (p. 47). Aprovisionarea de Germani a notabililor romîni germanofili, Carp şi alţii (p. 61).

Se reproduce declaraţia directorului «Luminii» că regele Carol a ţinut Consiliul de Coroană după asigurările luate individual că toţi vor fi pentru „ţinerea angajamentelor" faţă de Centrali (pp. 63-9). D-lui C. R. Motru i se spune de Germani că tot ce fac se explică prin lipsa de solidaritate şi de simţ de onoare colectiv la Romîni (pp. 70-1). Aspectul sumbru al gării de Nord supt ocupaţie (pp. 102-4). Ordinea se ţine cu lovituri de puşcă, băţ şi chiar scaun, în grămadă; comandantul mînuieşte biciul (p. 103). Unei femei din Muscel, care îngînă «finf kinderi», i se trage un biciu (p. 104). Subofiţerul de la Roşii-de-Vede aruncă pe scări şi pălmuieşte pe autor (p. 114). Populaţia are ordin să salute pe ofiţeri (p. 115). Starea ţerănimii la p. 124 (morţii se îngroapă în sicrie făcute din uluce).

Destăinuirile lui Stere că acţiunea lui pentru Centrali a fost din îndemnul primului-ministru (pp. 130-1; cf. şi pp. 132-3). Dd. C. Disescu şi Em. Antonescu descrişi ca adversari ai războiului în retragerea d-lor lor de la Stockholm (p. 136) Un Evreu, condamnat la amendă pentru că i s'a văzut cînele pe stradă, cîne care urmează a fi împuşcat, caută să cumpere un cîne, fiindcă n'a avut niciodată (pp. 146-7). Şi alte casuri de neonestitate la ocupanţi (doi ofiţeri fură 60.000 de lei în aur; p. 147) O scenă de devastare cumplită din partea ocupanţilor e povestită la pp. 169-70: ar trebui tradusă într'o limbă apuseană.

Extrem de interesantă convorbirea, la 4 Decembre, cu d. Mar-

ghiloman: „în chestia dinastiei, el nu vede nici interesul României, nici interesul Germaniei de a o schimba. Dar crede necesară abdicarea regelui Ferdinand. Crede că principele Nicolae va fi chemat la tron şi i se va da o regenţă — prin modificarea Constituţiei —, regenţă compusă dintr'un principe german asistat de un consiliu românesc. Vede în acest regent german o garanţie contra intrigilor şi urilor personale ce se vor desfăşura în România, după războiu. El, neavînd interese şi simpatii în România, va putea mai uşor înlesni transiţia de la regimul trecut la regimul viitor" (p. 196). Alţii, spune acelaşi, vor şi mai mult: «încurajează pe Germani a cere a nu pleca din România prin încheierea păcii şi a rămînea supt disciplina şi autoritatea lor, să se organiseze ani de zile» (p. 196). Despre d. I. I. Brătianu se exprimă că „a avut un moment credinţa că se va sinucide; n'a făcut-o, nu crede însă că după pace să se mai întoarcă în ţară cîţiva ani» (*ibid.*). „Să ne iubim şi să ne ajutăm cu Germanul şi cu Ungurul", spune acelaşi într'un interview (p. 208). („În aşteptare", adaugă autorul, „Germanii ieau pielea de pe noi".) E interviewul care cere Regelui „gestul inevitabil". Imediat aceiaşi revoltă a autorului se exprimă în întrebarea :«Oare e suficient să zic : C. Stere e un mare miserabil?» (p. 208). E vorba de cererea lui formală de a fi anexaţi la Austria (v. şi p. 213). Autorul semnalează gestul de ură contra d-lui Brătianu şi a lui Take Ionescu cu care Basarabeanul salută constituirea «Republicei moldoveneşti» (p. 216). Poliţia germană tolerează răspîndirea proclamaţiei bolşevice către muncitori, menind la spînzurătoare „Guvernul de la Iaşi", „criminalii cari ne-au adus în miseria zilei de azi, toţi ciocoii ce sperau la slujbe grase într'o Românie Mare" ; de formă se menţionează şi „Carp, Marghiloman, Stere" între cei buni de spînzurat. Dar nu se uită a se spune ca „muncitorii de la sate şi oraşe n'au interesul să se războiască cu poporul german, ungur, bulgar sau rus" (p. 249). La 7 Ianuar 1918 „Lumina" anunţă că Regele a fost închis la fortăreaţa Petru şi Pavel din Capitala Rusiei (p. 252). Lumea pare indiferentă (pp. 252-3). Un pios omagiu nobilei educatoare care a fost sora autorului, Elena Cancicov, jertfită tifosului exantematic, îngrijind de răniţi (pp. 287-8). Abia la 14 Ianuar cea d'intâiu ştire precisă despre eroismul de la Mărăşeşti (pp. 262-3).

La 25 Ianuar *Lumina* cere adresa parlamentarilor cari nu se află la Iaşi, pentru a propune detronarea (p. 273). Pentru că trimetem oaste românească în Basarabia, Stere cere «să trăsnească Dumnezeu pe cei de la Iaşi» (p. 282). Presa oficioasă ascunde furtul moaştelor Sfîntului Dumitru de către Bulgari (p. 298). La 8 Februar ea publică ordinul de abdicare trimes de P. P. Carp Regelui. «Publicul românesc a primit cu zîmbet gluma d-lui Carp» (p. 300). D. Papiniu, delegat la Bucureşti, refusase primirea impertinentei misive (p. 302); cei doi colegi ai lui tot aşa. Intervine Al. Beldiman, căruia-i trebuia să plece întreaga dinastie: şi pentru acest om s'a mai aflat un adăpost şi un mormînt pe pămîntul Ardealului liberat prin războiul de sacrificiu. Hazlie amintirea că după atentatul contra d-lui I. I. Brătianu Stere era «regisorul comediei» care tindea să-i substituie imediat pe d. Vintilă Brătianu (p. 308). Înveţi multe din cartea d-lui Cancicov...

La 12 Februar se ştia că Ungurii cer pentru ei munţii noştri şi pentru Bulgari Dobrogea (p. 309). Dar Turcii o vor mai bucuros a noastră (p. 311).

Czernin apare în uniformă la Bucureşti în ziua de 13 Februar (p. 310). Nota autorului că în schimb pentru Basarabia ni se cerea să mergem contra Franciei e justă. Propunerea s'a făcut d-lui Averescu. Nu pot spune azi şi impresia ce a produs şefului guvernului romîn din acel moment. «Tu nu cunoşti pe Averescu», răspunde autorul cuiva care pretindea că la cererile teribile ale Centralilor generalul ar fi răspuns că vor vorbi atunci cele 600.000 de baionete româneşti (p. 316). Negocierile lui Czernin, întors de la întrevederea în care a ofensat pe Regele «trădător», se fac la d. Marghiloman (p. 316.) Fiul lui Lupu Costachi asigură că Regele a refusat orice cesiune teritorială (pp. 320-1). Carpiştii se fac a deplînge cererile Centralilor (p. 322). C. C. Arion ar fi suspinat că generalul Averescu „ca să salveze dinastia a vîndut România“ (p. 324). Mackensen începe cedînd prin simplă ordonanţă exploatarea pe cincizeci de ani a terenurilor petrolifere şi lichidează averile Aliaţilor (p. 324).

22 Februar: se anunţă „pacea“. O notă, sprijinită pe Memoriile lui Ludendorff, arată că Germanii admiteau rămînerea noastră în Dobrogea-de-sus şi acordau Ungurilor numai două petece de pămînt, la Orşova şi la Dorna (p. 324). Dar Regele şi familia

lui trebuiau să plece. Al. Beldiman se zbuciuma şi mai departe pentru înlăturarea dinastiei (pp. 330-1) Germanii aşteptau însă, cum spune Ludendorff, ca „Romînii" să-i înlăture. De fapt, era pacea răsbunărilor austriece, nu şi a celor germane.

Citatul din ziarul mieu (p. 333) era în legătură cu o întreagă argumentaţie, şi numai descurajare nu putea să provoace. Doar nici nu era scris pentru Bucureşti... Interesant schimbul cazanului de aramă (8 lei 25) cu cel de tinichea (62 de lei).

27 Februar: chemarea d-lui Marghiloman la Iaşi.

Intoarcerea trupelor desarmate: „s'au aruncat şi *ceva* flori de la *multe* ferestre" (p. 352). „De la *o* fereastră de pe Calea Victoriei s'au aruncat flori în trăsura ce aducea de la gară nişte ofiţeri romîni": în plin regim de «pace» se dă ordin ca lucrul să nu se mai repete (pp. 360-1). Trăsuri, orice trăsuri nu vor mai trece pe Calea Victoriei (p. 369). Se ieau uniformele.

Ocupanţii intenţionînd a-şi continua regimul de stoarcere, ţeranul se mişcă (p. 381).

Unirea Basarabiei, în Mart 1918, nu produce la Bucureşti nicio emoţie: „e o răceală pe feţele tuturor ca şi cum nimic nu s'ar fi întîmplat" (p. 388). La Rîmnicul-Sărat evenimentul se serbează. Autorul e contra ideii d-lui Marghiloman de a-şi asocia pe „revoluţionarul" Stere la opera de alipire a Basarabiei (pp. 386-7). Rechemarea profesorilor la catedre în teritoriul ocupat; altfel le pierd (p. 394): ştiu şi eu ceva. Un specimen de prosă săibatecă din „Gazeta Bucureştilor" la pp. 402-3.

Bună caracterisare a Guvernului Marghiloman, care «se mai abate şi pe la Bucureşti, ca să-şi premenească rufăria» (p. 404). Blumenfeld de la „Gazeta Bucureştilor" taxează pe Delavrancea de «analfabet» (p. 418).

La 25 April încheiarea tratatului cu Centralii. Presa trădătorilor jubilează (p. 424), Aceiaşi militari străini cu «Evreice» la braţ *(ibid.)*. Sună clopotul de la Mitropolie (p. 426). Revine din Bulgaria fiul, prisonier, al generalului Grigorescu: „el, căpitan, şi alţi camarazi au fost bătuţi cu trăgătorul în faţa frontului şi a publicului bulgar pentru că refusase să iasă la săpat şanţuri şi la reparat şoselele" (p. 426). Se puseseră, spune el, de noi la Turtucaia, soldaţi turci şi bulgari...

Răspunsul Regelui la telegrama d-lui Marghiloman cu privire la pace e judecat, pe dreptate, ca „aşa de rece şi de sarbăd

încît întrupează în el adevăratele sentimente ale ţerii“ (p. 429). Prada ţerii continuă. Încep a se găsi soldaţi germani ucişi prin şanţuri (April) (p. 431). Clausele care suprimă propaganda naţională, până şi în cărţile de şcoală, trezesc indignarea autorului (p. 234). Primul ministru declară: „Numai de noi, Romînii, depinde îndulcirea raporturilor cu Puterile Centrale“ (p. 435). În acel moment generalul Grigorescu, comandant de armată, îi dă un banchet şi face un discurs politic (pp. 438-40). În Maiu, cu prilejul unei călătorii la ţară, autorul vede cărîndu-se ultima pradă a bietelor gospodării ţărăneşti (pp. 442-3). Până la sfîrşitul lui Maiu tot Germanii fac gardă la Palatul Regal (p. 457) Se aşteaptă ratificarea... Până atunci se admite în loc poliţia jandarmilor rurali. „Guvernul suspectează conduita Regelui, care n'a rupt cu totul vechile lui legături cu cei ce au deslănţuit războiul“ (p. 464).

Vederea Ploieştilor ocupaţiei, cu prisonieri italieni mîndri, cîntînd (p. 564). E fals că Academia Romînă a expediat pe Mangra, dar adevărat că lumea l-a brutalisat (pp. 572-3). Autorul spune că la Academie, la moartea nenorocitului, s'a pus steag negru (p. 573).

De la desastrul german începe ceia ce autorul defineşte aşa de bine: sforţările „pentru ca acei ce au combătut războiul să aibă un rol în politica viitoare“ (p. 597). Stere pretinde d-lui Marghiloman „să plece singur şi din timp, ca să uşureze rolul d-lui Brătianu“ (p. 598). Justă şi profeţia: „mă tem că vremurile ce ni sînt reservate vor fi prea mari şi oamenii noştri prea mici“ (*ibid.*). Foarte vie descriere a scenelor ce au întovărăşit ieşirea din Bucureşti a Germanilor. A se arbora în curte tricolorul era socotit ca motiv de arestare (p. 312).

La 29 Octombre se trag de Germanii cari pleacă salve în aier (p. 606). Mulţimea smulgea firmele germane. Se devastează redacţiile ziarelor duşmanului. Se pradă deposite. Şcolile defilează supt balcoanele înflorite şi împodobite cu steaguri. Căsărmile ard. „Nu s'au văzut de cînd e oraşul atîtea flori duse în stradă... Balcoanele şi ferestrele sînt adevărate grădini“ (p. 657). Italieni, Cehoslovaci demonstrează. „Nu e casă, nu e prăvălie care să nu fi arborat cîte zece drapele, mai toate de hîrtie“ (p. 638).

Schimbarea la faţă a ziarelor vîndute: aclamă pe Francesi (p. 639). Autorul protestă cu cea mai elocventă indignare. La

3 Novembre Berthelot iea administrația teritoriului liberat (p. 646).

Se încearcă o mișcare bolșevică: manifeste circulă (p. 649). Primirea Regelui la 18 Novembre: „niciodată nu s'a văzut așa ceva" (p. 675). „Un imens cortegiu de drapele ale tuturor regimentelor, fiecare condus de o gardă de onoare în capul căreia e colonelul, face o impresie eroică de nedescris" (p. 675). Descrierea încercării bolșevice de a se instala, cu steaguri cu tot, la Ministeriul de Industrie, în strigătele «Jos ciocoii! Jos cu burghesia capitalistă! Jos Regele! Trăiască comunismul internațional!» (p. 717). Urmează represiunea din Str. Cîmpineanu (p. 718).

N. Iorga.

* * *

Zenovie Pîclișanu, *Corespondența din exil a episcopului Inochentie-Micu Klein, 1746—1768* (Publicațiile «Alina Știrbei» ale Academiei Romîne), București 1924.

D. Pîclișanu a găsit toate trei „protocoalele", dosarele cuprinzînd copiile după scrisorile de exil ale episcopului unit care a știut să fie în primul rînd episcop al Romînilor. La cuprinsul lor a mai adaus unele acte din Arhivele blăjene și vienese. A făcut astfel o importantă culegere, de un mare interes sufletesc, și a precedat-o de cîteva pagini clare despre acest represintant al rasei lui țărănești ardelene.

Încă din 1746, de la Roma, Clain se cere a fi judecat, înlăturînd în scrisorile către cei mari învinuirile că ar fi neascultător și lacom (*avarus*). Administratorului din Blaj îi scrie că «nu poate trăi din aier», că e viu și să nu creadă cumva că nu se va mai întoarce să iea socotelile.

La început se cere la Viena pentru a se îndreptăți și a trece apoi în Ardeal. Are pașaportul pontifical, dar îi trebuie, spre siguranță, și un act de la Austrieci că nu se vor atinge de dînsul (pp. 20-1, No. VII). Asigură pe puternicii din Viena că a plecat de acolo numai pentru că afacerea lui fusese adusă înnaintea unui for necompetent și, expunîndu-și „casul", învinuiește pe teolog că supt episcopul precedent a luat mulți bani ai Bisericii sale și a făcut biserici iesuite, ceia ce nu-l privește pe dînsul. Și în timpul noviciatului său, teologul și-a făcut interesele. E un străin, pe cînd din actele fundaționale reiese că tre-

bnie să fie Romîn. Teologul voia protopopii noi supuse caselor iesuite. La fiece numire de nou episcop i se lățesc drepturile. Iesuitul refusă jurămîntul față de dînsul, căpetenia diecesei.

In cuvinte de o poetică elocvență, pribeagul afirmă că o eparhie nu poate să aibă decît un șef și că orice lumină de stele nu poate pleca decît de la un soare. Păstorul nu poate fi altul decît cel arătat de canoane și mai ales de Scriptură. «Ori, pe ce poartă a Evangheliei întră Iesuitul în staulul și biserica episcopului?.“ „Iesuitul nu-și poate aroga putere papală față de episcop.“ Motive politice pentru această tutelă nu se pot aduce. Nimeni nu poate opri un episcop și un neam să aibă legături cu vecinii prieteni (cu Principatele adecă); gîndindu-se la Unguri, el întreabă de ce nu s'au luat măsuri de pază pentru necredința lor durabilă (pp. 21-6).

Se gîndise la un drum la Locurile Sfinte, dar grija dreptății lui îl opria (p. 26, No. IX). Cînd află de sinodul chemat de vicariul său Petru Pavel Aaron, el strigă: cu voia cui? „Eu sînt episcop și cap al Bisericii mele; membrele fără cap nu alcătuiesc un sinod“. Pe Iesuit să-l evite pînă nu va ieși din residență și venituri și nu va face jurămîntul datorit (pp. 27-8, No. XI). Și, tot în toamna acelui an 1746, aceluiași: «De nu m'ar opri lipsa de bani, isprăvindu-mi în vre-o patrusprezece zile treaba aici, aș vrea să mă apropiiu de episcopatul mieu» (p. 29). Excomunicînd pe intrus și comunicînd decisia sa Papei, episcopul romănesc arată că plecarea sa e privită în Ardeal ca un semn că «unirea slăbește legea», numai întorsul lui, spun cei de acasă, ar putea împăciui lucrurile. Episcopul de Muncaciu trimes de Impărat nu isprăvește nimic în visitația lui. Oamenii nu vin la biserică, nu se împărtășesc, nu-și botează copii (p. 30 și urm.). Iosif Ballogh, Iesuitul, cel care mănîncă veniturile și închide pe preoți, cel care i-a pregătit lui o sută de capete de acusație, să fie izgonit din diecesă (pp. 47-8, No. XVI).

Austriecilor li aduce aminte că nici Turcii nu osîndesc fără apărare (pp. 49 și urm., No. XVII).

Decretul de excomunicare să fie publicat în sinod, romănește, și tot poporul, cu preoții în frunte, să se roage pentru „dreptatea Bisericii acesteia“ și contra „prigonitorilor“ (pp. 56-7, No. XXII). Și celor de la Viena, prietenilor ce mai are, li se

spun aceste vorbe de cutremur: „Pentru nedreptăţi se strămută stăpînirile din neam în neam şi numai prin dreptate se întăreşte tronul", *propter iniustitias de gente in gentem transferuntur regna, ac nonnisi iustitia firmatur solium* (p. 62, No. XXX).

Numai cît Papa era şi el cu făuritorii nedreptăţii. Un trimes al Propagandei, călugărul romîn Silivestru Caliani, veni în Februar 1747 să spuie fugarului că Sfîntul Părinte «s'a scandalisat foarte» de excomunicare, că vicariul a primit ordin s'o ignoreze, că în zădar s'ar încerca a depune pe vicariul neascultător, că, «dacă episcopul va mai face la Roma vre-o obrăznicie (*insolentiam)*, cum a făcut cu excomunicarea, Sanctitatea Sa îl va goni de aici», că a greşit plecînd din Viena fără ştirea ocrotitorului său, cardinalul Paulacci, că teologul n'are a-i face jurămînt că, de nu i place Vlădicăi acest tutor primit de înnaintaşii lui, să plece el. Ioan Inochentie se încovoiè în faţa loviturii: „Toate cele de mai sus arătate cu cea cuvenită supunere le-a înţeles" (pp. 63-4, no. XXXI).

In acel moment era convocat la dieta ardeleană. Se scusă prin „depărtare, vremea aspră şi primejdiile drumului" (p. 64, no. XXXII).

Dar şi vicariul, fără a mai aştepta ordinele Romei, se ridicase împotriva lui Intervenţia Propagandei fusese provocată de scrisorile din 14 Decembre 1746 ale lui Aaron. Şi alţi credincioşi, protopopii dăieni Avraam şi Nicolae, apoi Balomir, s'ar fi dat de partea cealaltă. Clain era trădat acasă. Şi, în April 1747, el strigă către dînşii: „Oare pentru blidul de linte *(esca)* şi pentru Iesuit trebuie jignit în persoana episcopului Dumnezeu însuşi?". El însă nu se va lăsa. Numai nevoia-l opreşte. „Aş fi şi trecut la oile mele dacă nu m'ar opri Petru Aaron cu tovarăşii lui iesuitici" (pp. 65 6, no. XXXIV).

Ordine nouă opresc de a primi alt Iesuit, dar şi de a se servi vre-un venit lui Aaron rebelul. Noului Iesuit Pallovics Clain îi pune solemn întrebarea cu ce drept se aşează fără a i se fi înfăţişat şi cu putere seculară intră în stăpînirea unor venituri care nu sînt ale lui. Îl primeşte numai dacă se ţine în margenile ce-i sînt legal şi canonic fixate. Pe protopopi pune să-i întrebe dacă este vre unul care, cum spune vicariul, ar admite usurpaţia de multe feluri a teologului (pp. 68 7?, no. XXXVI). La

acusaţia că „face tulburare“, *tumultuat*, el răspunde: «Nu face tulburare cel ce-şi caută dreptate şi aduce înnainte legea care-i sprijină cererea». Stăruie şi mai departe în ideia sinodului, de şi „Petru Aaron face ce-i place, nu ce-l povăţuiesc eu şi ce e de folos Bisericii“ (pp. 73-4, no. XXXVIII). „Sînt jignit“, spune el tot atunci, „pentru Dumnezeu, şi Dumnezeu e jignit în fiinţa mea“ (pp. 74-5, no. XXXIX).

De şi Clain îl răspingea şi ca fiind de alt rit, Pallovics fu lăsat să se instaleze. Toate stăruinţile făcute la prelaţii catolici, cu dovezi, şi istorice, ale dreptului episcopiei româneşti, fură zădarnice. Noul teolog rămase.

Prin Ancona şi Viena Caliani, căruia Clain nu-i ţinea năcaz, se întoarse acasă. Dorul Vlădicăi îl întovărăşeşte. El vorbeşte de «tăcerea creştină» cu care trebuie primite marile dureri (p. 83). Dar „nu pot sluji lui Dumnezeu, care e adevăr, şi să plac lumii care e minciună“: *non possum servire Deo qui veritas est, et placere mundo qui mendacium est (ibid.)*. „Poporul trebuie să asculte de episcop, episcopul trebuie să asculte pe Dumnezeu şi să onoreze pe rege“, aceasta-i e nestrămutata normă.

În Iunie el mustră pe Aaron, cel încă netrecut prin noviţiat măcar, prin care se strică o trudă de şeisprezece ani (pp. 85-6, no. XLIV). Să se păzească de excomunicarea care şi pe el îl aşteaptă. „Ce am scris, am scris“ (p. 86, no. XLIV).

I se răspunse din Viena cu sechestrarea veniturilor episcopale. I se obiecta din Ardeal că unitul nu poate excomunica pe romano-catolic, la care el arată că „sfîntul Ordin al călugărilor Sf. Vasile nu primeşte stapînirea Iesuiţilor“ (p. 90). „De aceia“, scrie el cu durere, în Iulie, «am fost chemat la Viena, ca să nu mă mai întorc, şi oile, lipsite de păstor, să se împrăştie» (p. 91, No. LI). El aştepta „hotărîrea Papei“ (p. 92, No. LII) ca şi cum nu i s'ar fi comunicat La 15 Iulie i se spune că Sfîntul Părinte îl îndeamnă să se retragă. Nu-mi pot părăsi oile, fu răspunsul (pp. 93-4, No. LIII). Considerînd umilinţile şi cheltuielile, el strigă: «Acest Scaun a fost arhiepiscopal şi-a fost făcut Scaun episcopal. Ce folos are deci Biserica mea, pe care Iesuiţii vreau s'o prade, s'o robească şi s'o despoaie de roadele fundaţionale?“ (p. 94).

Viena se adăugi. Ştiind unde e punctul slab al adversarului, i se făcu ştiut că, dacă el pleacă, se va desfiinţa teologul, pus

acolo numai pentru el, care a făcut tulburare contra Reginei (p. 95). „Dar“, strigă el, „pe vremea lui Leopold eu n'am fost episcop şi Regina nu se născuse încă“ *(ibid.)* Şi: aşa vorbeşte Viena, unde nunţiatura l-a îndemnat să nu cedeze drepturile Bisericii şi naţiei sale!

In August Clain iea altă măsură decisivă. Excomunică pe Aaron, cu care de mult întrerupsese relaţiile. Nu-şi poate lăsa Biserica fără voia ei, iar, «dacă mă lasă oile, Dumnezeu mă va ierta», (p. 96, No. LV). Nicolae Pop din Balomiri, ca nou vicariu, va aduna sinodul.

O mîngîiere-i veni. O adunare de şaisprezece protopopi cu Avram Pop, Ioan din Săcădate şi călugărul Leontie Moscuna, în numele celor absenţi şi al poporului „în lacrimi“, îi ceru să rămîie. «Nimeni nu crede ce aude, nici—spune poporul—de ar vorbi înger din cer, dacă nu vine Preasfinţia Ta, dar, atunci, orice li s'ar spune, toţi vor asculta... şi nici focul, nici fierul», —strigă ei—«nu-i va despărţi de inima şi dragostea legiuitului lor păstor, iar, cît va trăi el, vre-odată pe altul nu-l vor recunoaşte.» Teologi are naţia: pe străini nu-i vrea, cum i s'a şi spus Vienei (pp. 101-2, No. LIX).

A patra oară Papa interveni pentru demisie şi, faţă de noul refus, episcopul romîn fu oprit de a ieşi din oraş. «Aşa încît lîngă biserica unde stau sînt ca un prisonier“ (p. 102, no. XL). Papa, striga el, nu poate călca legile Ungariei nici a-l înlocui cu «Muncăceanul». «Nu sînt episcop al Austriei, nici al Latinilor din Ardeal.» «Această captivitate romană jigneşte tot neamul romănesc şi Ungaria însăşi, după chiar dreptul ginţilor.» Biserica lui poate cere socoteală Papei, ca una care cu nimic nu i-a greşit. Aceasta o şi cere el de la dînsa. Deocamdată să înceapă cu trădătorii de acasă! Totul „hotărît şi vitejeşte, dar totuşi fără zgomot, fără tulburare“ (p. 103). Altuia-i scrie că, să fi avut cu ce, venia în Ardeal, şi contra Papei şi contra Reginei (p. 104, no. LXI). Lui Grigorie Maior îi spune că nu socoate ca în teologia învăţată la Roma să scrie aşa ceva (p. 105, no. LXIII). Sinodul să se adune neapărat (p. 105, no. LXII).

„Petru“, spune frumos prigonitul, „nu şi-a pierdut în lanţuri, apostolatul“ (p. 105, no. LXIII). Sinodul era chemat de fapt pe ziua de 20 Septembre (p. 106, no. LXIV),

Hotărîrea sinodului e de cea mai mare importanţă. Ea începe

spuind că «locuinţa Romînilor în Ardeal întrece aproape povestirea istoricilor» şi că «Ardealul de atîtea sute de ani niciodată n'a fost deşert de Romîni, cari supt barbari şi supt prinţi acatolici şi-au avut totdeauna privilegiile şi prerogativele". Ei au avut un *arhiepiscopat* neclintit, confirmat şi de Gabriel Báthory. Leopold a adaus întărirea lui la o stare de lucruri pe care n'a creat-o. Dar li s'a scăzut arhiepiscopia la episcopie şi li s'a pus în coastă teologul. Acum de trei ani episcopul se află supt prigonire şi legea însăşi se pierde. Biserica nu-l lasă să plece şi, „dacă Preasfinţia Voastră cu binele ori cu răul sau în orice chip ar fi silit la aceasta, şi poporul romîn va părăsi Unirea, el care strigă într'un glas că, dacă Preasfinţia Voastră se va întoarce, orice l-ar spune să facă, va face, iar, dacă nu se întoarce, nu vrea să ştie nimic de unire şi uniţi" (pp. 106-7, no. LXV). Douăzeci şi cinci de protopopi iscălesc acest act din Daia, 7 Septembre, care e întăiul mare document de conştiinţă al Romînimii ardelene.

„Prin foame vreau să mă silească aici să demisionez", spune Clain la 30 ale aceleaşi luni (pp. 108-9, n-le LXVI—VIII) «Supuneţi-vă», scrie el celor de acasă, «rugaţi-vă şi păziţi-vă de orice tulburare: vă va ajuta Dumnezeu şi va trimete cine să vă apere». El rabdă în linişte. Scrisorile ni-l arată peste doi ani trăind din pomană şi din slujbe la biserică (p. 109, no. LXIX).

Dar în acelaşi timp ducea şi lupta îndărătnică pentru poporul său şi mai ales pentru cler, pe care-l vrea asimilat cu al celorlalte confesiuni; cere însă aceiaşi situaţie şi pentru nobili şi chiar pentru «ceilalţi Romîni», cari să fie admişi proporţional la dregătorii (p. 19). Şi de aceia lui îi e grabă a scăpa de tutorul nesuferit care e teologul iesuit *(ibid.)*. E interesantă şi grija lui ca ţeranii liberi de supt cîrja episcopului să nu fie iobăgiţi (pp. 59-60, no. XXVI). «Mai bine», scrie el în Iulie 1747, «să piară toate ale veacului decît să dau poporul mieu în veşnică robie, iar pe clerul mieu şi odată cu mine pe episcopii urmaşii miei în puterea Iesuiţilor" (p. 93, no. LII).

Se întîmplă în 1747 ca prisonieri şi desertori romîni ai războaielor europene să alerge la Roma din Parma, Piacenza, Genova, Neapole, din Spania şi „din alte părţi". Vlădica-i cerceta, li da scrisori de drum, gîndindu-se la soţiile şi copiii lor, ba chiar, adăpostindu-i şi văzînd că n'au cunoştinţa legii lor, li

făcea şcoală zi de zi. Pentru a se ierta desertorii el intervenia la Viena (pp. 109-20, no. LXIX).

Lupta se încheiase. Toate căile erau închise. Mucenicia miseriei începea. Ea izbuti. In 1752 Clain lua la cunoştinţă numirea lui Aaron. „Veţi şti", scrie el româneşte, „că eu în tot chipul muncesc să-l văz în locul mieu cum se cade, *fără de nicio scădere a cinstitului cler, neam şi suctesorilor, rămînîndu-ni încai calea deschisă întru cele ce ni-s de lipsă şi nu ni s'au dat, avînd nădejde că-i va lumina Duhul Sfînt şi pe ei şi toate or merge mai bine*" (pp. 111-2, no. LXXI).

La 9 Septembre 1755 exilatul se simţia gata de drum, dar şi de alt drum, acela care i-ar odihni oasele în pămîntul moşiei sale. „Zilele mele s'au aplecat acuma şi aş vrea ca sufletul mieu la vremea osebirii de trup să fie recomandat Creatorului mieu prin prea-smeritele voastre rugăciuni şi jertfe şi oasele mele să aştepte învierea de obşte în sfînta mănăstire de la Blaj" (pp. 116-7, no. LXXVI). Războiul cel nou îl opri însă. Scria lui Aaron, dar acesta făcea cunoscut clerului că de sus e oprită corespondenţa cu episcopul demisionat (p. 118, no. LXXVIII). Kaunitz însuşi îi scrisese că asemenea drum nu e potrivit (p. 120, no. LXXX).

Inochentie era bolnav de mîni şi de picioare, în acest an 1757, de nici la biserică nu putea merge. Sărac de nu avea «doi cai sau catîri la bătrîneţele lui» (p. 121).

Nu mai scrie acasă. «Poruncile celor mari trebuie ascultate, păzite, şi cinstite... Nu aş vrea să cază cineva în urgie pentru mine» (p. 113, no LXXXIII). Trăia dintr'o pensie aşa de mică încît n'avea de unde să se îmbrace şi trebui să solicite Sfîntul Scaun (pp. 125-6, no. LXXXVII).

Odată, în Iulie 1762, el mai încercă să capete voia, dorită, de întors acasă (pp. 132-3, no. XCVII). Rămase însă în închisoarea sa romană, el, „amărîtul, nu numai de greutatea bătrîneţelor, ci şi de beteşuguri şi lipsă" (p. 136, no. CII).

Moartea lui Aaron o află la 21 April 1764, şi el scrie astfel, cu gîndul că poate ar fi lăsat a-şi relua Scaunul: „Pentru Smerenia Mea bine ştiţi Frăţiile Voastre că eu, cînd am primit această sarcină grea a Vlădiciei, nu o am primit ca să părăsesc apoi turma cea încrezută grijii mele, ci ca să o pasc, să o păzesc şi să o îndireptez, în ce chip am şi făcut cît am putut, precum ştiţi. De o am lăsat, o am lăsat că n'am putut alminterea face.

Şi, iarăşi de va vrea Dumnezeu să mă cheme, măcar îngreuiat cu bătrînețele, pentru binele de obşte nu voiu fugi de muncă şi osteneală, şi iarăşi voiu încinge arma mea pe coapsa mea. Insă, de v'ii voia să mă aveți iarăşi, trebuie să aveți inimă mare, voile tuturor împreună, să deschideți ochii şi să înnălțați cuvîntul, să lepădați toată frica pentru dreptate... Nu tremurareți, că, fiind nevinovați, precum sînteți, nimica nu vă pot face... Nu tămîndareți vremea, ci lucrați până aveți lumină, ca să nu vă ajungă întunerecul» (pp. 138-9, no. CVI). Ca unul care odată „n'a căutat hasna sa, ci a neamului», e gata a porni din nou la lucru (pp. 139-40. no. CVII). De-a dreptul el interveni la Viena şi la Gran (p. 140 şi urm.).

Era însă dintre aceia cari nu se pot ierta. In 1765 trăia îngustat cu nepotul Ianoş, fiul protopopului Stoie din Sad, şi, cum fratele mai mic al acestuia, însuşi Samuil Clain scriitorul, făcîndu-se călugăr, cerea pentru mănăstire rămasele lui din „casa vlădicească, adecă: almare, cărți, scaune, mese", el dă lui Ianoş patru scaune, o masă, «almariul cel de lemn de nuc, care stă în casa sau cămara unde durmiam eu» şi ce „vase de aramă şi de cusutoriu» nu s'au vîndut, pe lîngă «patul în care durmiam eu, de nu-i vîndut sau stricat». Dar îşi reservă ca la o întoarcere în Ardeal să se folosească de cele date călugărilor (p. 143, no. CXI).

Bolnav în 1766, bătrînul cerea ca măcar pensia să i se trimeată regulat. Pe un greşit de odinioară îl certa în cuvinte pline de duioşie la începutul noului an (pp. 151-2, no. CXXII). Până la moarte el trebui să se lupte pentru banul aruncat de milă miseriei lui (p. 154).

Această publicație nu e numai o prețioasă contribuție pentru istoria Ardealului, ci şi una pentru cunoaşterea adîncurilor de hotărîre şi de smerenie, totodată, ale sufletului românesc.

N. Iorga

* * *

I. Nistor, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriace (1782—1797), Documente Hurmuzaki*, XIX, partea I, Bucureşti 1922.

Din rapoartele consulilor austrieci până la 1797 d. Nistor

dă un mare volum în colecţia Hurmuzaki. Ele au mai fost întrebuinţate, şi am dat o parte din ele în „Documentele Callimachi".

De relevat, ca material politic nou, condiţiile puse de prinţul de Coburg, comandant al armatei austriece de ocupaţie, p. 440 şi urm., proclamaţia lui Manole-Vodă Roset. pp. 494-5, no. CCCXC (v. şi p. 536, no. CCCCXXIX), povestea autentică a lui «Tabià-Başa», calul dat de Sultan lui Vodă-Mavrogheni; proclamaţia acestuia către Ardeleni, *ibid.*, pp. 373, 550—1, no. CCCCXLVII. Ca Italieni amestecaţi la noi dr. Voltera, Veneţian (p. 326), şi Mozzi (p. 335), Anastase Veneţianul, p. 56, no. LVII. Un Bartolozzi, p. 59. Un Benevenl, p. 59. Un Aruta şi un Ayala, pp. 109-10, 112. Un preceptor loren, p. 111. Un student Călinescu, voind să meargă în Apus pentru învăţătură, e prins la Sibiiu, adus înnapoi la Bucureşti, bătut la falangă şi condus la Snagov, la mănăstire, ce i se pare lui Raicevich, agentul austriac, a fi «trà oridi monti» (pp. 51—2, 77, no., XXXVIII; v. şi p. 81, no. LXVI). Se menţionează o hartă la p. 68 şi cronograful ţerii la p. 207. Pentru nunta poetului Văcărescu, p 119. Pentru un Iorgachi trimes în Germania şi Rusia, p. 151, no., CXXXVIII. Un inginer hidraulic, p. 172, no. CCIV. Menţiunea scrînciobului popular, p. 176.

N. I.

* * *

George N. Leon, *Istoria economiei publice la Romîni*, Bucureşti 1924.

Mare şi greu subiect, tratat cu sîrguinţă de cineva care nu e un istoric, dar a urmărit cu atenţie literatura asupra subiectului. „Ioaniţiu şi Asan" puteau fi lăsaţi la o parte. Judecata autorului se opreşte une ori nedumerită între păreri contrarii.

Un amănunt bibliografic nou e broşura *„Cercetări asupra cnezatelor ardelene*, Aiud 1846; extras dintr'un memoriu al episcopului romîn Vasile Moga, înaintat în 1837 dietei de la Sibiiu (17 nota 2).

I.

* * *

Simon Reli, *Amintiri dintr'un castel la Nistru*, Bucureşti [1924].

Cu tot acest titlu romantic — e vorba de Ocna, la capătul de Nord al Bucovinei —, pe care-l explică, de altfel, adausul: «icoane istorice din trecutul romănesc al satelor Bucovinei din-

tre Nistru şi Prut», avem a face cu o lucrare, foarte plăcută de cetit, bine tipărită, dar şi serioasă.

D. Reli a strîns toate ştirile ce se puteau găsi asupra vechilor proprietari ai „castelului", care a trecut dela Marele Logofăt Matei Gavrilaş şi de la fiu-său Ieremia la Vistierul Iordachi Cantacuzino, soţ al fetei logofătului, Alexandra, pentru ca să ajungă, la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, în mîna altui Iordachi Cantacuzino, din ramura Paşcanilor.

Pe alocuri se vorbeşte şi de alte neamuri bucovinene, ca al vestitului Turculeţ, sau al Cantacuzinilor Deleni din Oşihlibi (Ienachi). Un penultim Cantacuzino, Alexandru, se ceru, ca descendent al sfetnicului imperial în Oltenia, Grigorie Vlastò, ginere al lui Şerban-Vodă Cantacuzino [1], să fie primit, la 1826, supus împărătesc (pp. 95—9). Actul e inedit, ca şi, cred, cîteva altele.

I.

* * *

Ferran Valle-Taberner şi Ferran Soldevilla, *Historia de Catalunya*, Barcelona, 1922.

Cei doi autori dau un foarte frumos «curs superior» de istorie a ţerii lor. Se începe cu semnalarea zugrăvelilor şi gravurilor cu figuri, ca în Sud-Vestul Franciei, la Cogul, Lleyda (danţuri, vînători, „asemenea cu picturile ce se află în deosebite locuri ale Valenciei şi Aragonului-de jos"). Monumente megalitice din epoca de bronz, dolmene, menhire, cromlecuri, şi în cerc, „alineamente" din epoca neolitică se află şi în Catalonia. Maiorca şi Minorca au, în epoca tărzie a bronzului şi în a fierului, mari monumente de piatră, conice, trunchiate sau dreptunghiulare, zise *navetes, taules*, *talalots*, menite îngropărilor (p. 23). Se dau şi planşe interesante: mai ales scena de vînătoare din peştera de la Cogul, cu vînători supţirateci, îmbrăcaţi ca în vechile înfăţişări din Creta, e de o mare noutate pentru cine nu cunoaşte istoria locală.

Populaţia mai veche ar fi fost ligură, brahicefală, africană, şi iberă, dolihocefală, hamitică, şi ea tot din Africa. Galii împiedecă pe la 400 întinderea lor dincolo de Pirinei. Numele triburilor se dau după Strabon. Se înseamnă şi coloniile greceşti, începînd cu Hemeroskopion.

---

[1] Maria, fiica lui, luă pe Constantin Cantacuzino-Paşcanu.

Se deschide centrul cel mare din Empúries. Pe la 650 în. Hr. Cartaginesii din Insulele Pitiuse întemeiază o colonie la Ibusus (Iviça). Se încearcă o privire asupra culturii iberice (alfabet special, zeul Ilurom; cetăţi cu teritorii; principi pe alocuri, dar cu sfat de nobili); frumoasă reproducere a statuii «La Dama d'Elx», secolul al IV-lea în Hr.

Urmează partea catalană din războaiele punice şi răscoalele ibere contra noii dominaţii romane. Foarte frumos mosaic de la Empúries şi coloanele templului din Barcelona („Mormîntul Scipionilor") la planşe. Cronica regiunii supt Cesari. De folos e, la mecanismul administrativ, menţiunea acelor *juridici*, acelor «juzi», cari primiau plîngerile poporului, şi a acelor «conventus iuridici», acelor «judeţe» (Tarragona şi Saragossa), în care se împărţia ţara (p. 46). Se înşiră coloniile (din Ruscino-Roussillon). Instituţiile nu se deosebesc de acelea din alte părţi ale lumii romane. In materie de învăţămînt, inscripţiile dau şi un «educator» (p. 51).

Un capitol priveşte creştinismul şi invasiile, un altul ultimele vremi romane, cu literatura şi arta lor. Se presintă apoi desvoltarea Statului visigot. Barbarii au două treimi din ogoare, jumătate din păduri. Se notează rolul regelui Leovigild, apărător al naţiei sale, contra Bizanţului, însă arian, şi al lui Recared († 601), care aduce pe ai săi la catolicism. „Fusiunea raselor" începe. Suintila goneşte pe Bizantini, Sisebut prigoneşte pe Evrei şi pe nobili. Supt urmaşul lui Recesvint, Wamba, răscoală a părţilor de dincolo de Pirinei, supt Hilderic; generalul trimes contra lor, Paul, se face «rege al Orientului» în 673 (p. 75). Decadenţa se manifestă supt regele Witiza (cf. Ostrogotul Vitige) şi supt Roderic (710) (după Tailhan, *Les Espagnols et les Wisigoths: La Ruine de l'Espagne gothique*, în „Revue des questions historiques", 1881-2). Se înşiră instituţiile visigote: ducele are supt el «juzi», ajutaţi de vicari (p. 78); se judecă după „lex romana Wisigothorum", după „Breviariul" lui Alaric al II-lea, după «Lex Wisigothorum» şi «Lex renovata» (şi *Liber iudicum*, toată compilaţia). Recared numeşte primul pe episcopi (p. 81). In cultură, mai ales cronicarul Ioan de Biclar. Arta are capitole bizantine.

Arabii ieau şi Catalonia, fără Cerdania. E folositor de văzut

cum de cealaltă parte a Pirineilor se vede succesul lui Carol Martel (p. 86).

Indată începe «recucerirea»: întăiu la Barcelona. Se face «strata francisca». Regimul musulman se desluşeşte atent. După vremea carolingiană, se întăreşte marchisatul de Gotia şi comitatul de Barcelona, de Girona, de Empúries, de Urgell, de Barcelona. Revolte izbucnesc. Alt capitol de organisare, supt Ludovic Pius. La căderea lui Carol-cel-Gros conţii deţin singuri puterea, şi cei de Pallars şi Ribagorça, cei de Empúries au tot Roussillonul, cel de Barcelona are şi Urgell, cel de Cerdania şi Besalés. Apar şi familii de vice-conţi. In curînd ei capătă şi independenţa de fapt. Ramon Berenger face în secolul al XI-lea a se recunoaşte autoritatea Casei de Barcelona, care se amestecă în luptele dintre potentaţii musulmani. Lui Ramon Berenguer al III-lea i se poate zice, în secolul al XII-lea, cînd are o flotă, «cel Mare». Al patrulea îşi zice „prinţ" şi «dominator» în tulburatul regat de Aragon. Se ieau pămînturi de la păgîni şi se coloniseazǎ (p. 136). Provenţa primeşte şefi din această dinastie, dar Imperiul o reclamă ca feudă (p. 137). Vasali ai Cesarilor, conţii au putere şi până la Arles (*ibid.*).

Unirea cu Aragonul e faptul principal însă.

Instituţiile epocei se lămuresc apoi. Incă din 1068 există „Usatges", obiceiul pămîntului pus în scris. În materie de artă, bisericuţa Sfîntului Vincenţiu din Cardona ar părea una de la noi, şi picturile de la Sf. Clement de Tahull sînt absolut bizantine. Se vorbeşte apoi de literatură: cronici latine, poesii erotice. La 1110 un document întreg în catalană; la sfîrşitul secolului «Omliile din Organyá».

Secolul al XIII-lea pare a trage Sudul frances către conţii de Barcelona; cruciata contra Albigensilor pune însă capăt aceste desvoltări. Dar Casa conţilor continuă. Iacob I-iu cucereşte Maiorca şi Valencia, Murcia, fiind astfel regele „cuceritor", „părintele naţionalităţii catalane". E şi vremea cînd se redactează codul „Consulatului Mării" (p. 193).

Volumul I-iu se opreşte aici. **N. Iorga**

* * *

Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Bucureşti 1924.
Nicolae Buta, *Avram Iancu şi epoca sa*, Cluj 1924.
Cea d'intăiu lucrare comemorativă despre Avram Iancu, tribunul

armat din 1848, e datorită unui profesor de Universitate cu inportante publicaţii istorice. E destul de întinsă şi povestită cu o deosebită limpeziciune. Titluri prea romantice. Se începe cu consfătuirea din anul tragic şi se continuă cu evenimentele cunoscute. Idei noi nu se află, dar ici şi colo fapte interesante. Medicul german din Lugoj acusă pe Iancu că se gîndeşte la «independenţă», deci la „alipirea la Moldova şi Ţara-Românească", iar aiurea: „afirmă (ei, Romînii), că Bucovina şi Basarabia se vor ţinea de Ardeal şi Banat" (p. 50). Lipsesc citaţii; se dau multe şi bune ilustraţii.

Studentul a fost mai ambiţios. De la început e vorba de «sufletul colectiv al maselor» şi de «anumite răsfrîngeri în forme spaţiale» şi se încearcă noi definiţii ale revoluţiei. Sînt şi silinţi de înţelegere prin mediu, de reconstituire a lucrurilor pe care izvoarele nu le spun de-a dreptul; forma literară e mai nouă, mai dramatică. Sînt caracterisări izbutite, fine, pagini deosebit de elocvente (v., de exemplu, pp. 60-1). Psihologia eroului e cu pătrundere stabilită. Este aici filosofie şi poesie pe lîngă erudiţie onestă şi modestă. Încă un tînăr de foarte bune speranţe.

N. Iorga.

* * *

Otto Forst. *Przyczynek do najdawniejszej genealogii Mohylów.* Lwow 1312. („Contribuţii la cea mai veche genealogie a familiei Movilă"; extras din revista *Mieseczenik heraldyczny)* ; 8 pagini.

D-l S. de Zotta a semnalat mai de mult importanţa pentru genealogia Movileştilor a ştirilor noi scoase din arhivele actelor castrense din Lvov de istoricul Wladislav Lozinski.

Broşura d-lui Otto Forst aduce cîteva lămuriri noi şi desleagă un însemnat punct rămas obscur, acela al originii Doamnei Elisaveta.

Cunoscînd bine bibliografia românească a chestiunii (sînt şi unele comunicări după actele din Archivele Statului din Bucureşti făcute de regretatul D. Onciul), d F. socoate drept cel mai vechiu Movilă pe Cosma Movilă, pîrcălab de Hotin (c. 1490 — 1520).

Intr'o lungă demonstraţie care nu convinge autorul caută să arăte că Maria, soţia lui Ioan Movilă şi mama lui Ieremia-Vodă ar fi fiica lui Petru Rareş. Argumentele aduse sînt întîiu textul

lui Okolski, care o numeşte „din neamul Despoţilor", care ar fi neamul lui Petru Rareş şi al Doamnei Elena, apoi numele copiilor ei: Elena (fată din prima căsătorie a Mariei, soră cu Isac Balica), care poartă numele soţiei lui Rareş, Chiajna (Regina), fiica lui Ieremia-Vodă, care poartă numele fiicii lui Rareş (Mircioaia); în sfîrşit Petru Movilă ar purta numele lui Petru Rareş. Sîntem încă în domeniul suposiţiilor.

Mai interesante sînt amănuntele ce urmează după material polon inedit. Ieremia-Vodă a avut o soră Mariana, care se căsători cu Isaia Herburt, un German polonisat. Cei trei copii ai lor poartă numele celor trei fraţi Movilă: Ieremia, Gheorghe şi Simion.

Partea mai preţioasă a contribuţiilor priveşte pe Doamna Elisaveta a lui Ieremia-Vodă. Okolski o face de neam Czomortany, din acte e numită Lozinski, ca şi fratele ei Gheorghe, pîrcălabul de Hotin.

De fapt Toma Czomortany, nobil ungur din Ardeal, a trecut în Polonia odată cu alegerea ca rege a lui Ştefan Báthory. Căsătorindu-se probabil cu o Polonă, devine stăpînul moşiei Lozna, lîngă Liov,. de unde numele de Lozinski. Autorul socoate că Doamna Elisaveta era fiica acestui Czomortany din Lozna, care se constată a fi avut legături strînse cu Ieremia-Vodă.

Broşura se termină cu cîteva note asupra urmaşilor lui Ieremia. Constantin e botezat de Constantin, cneazul de Ostrov. Se dau datele căsătoriei Reginei (Chiajna) cu Mihai Wiszniewiecki (Suceava, 25 Maiu 1603) şi a Mariei cu Ştefan Potocki (1606). Ecaterina, fiica lor, e la 1638 soţia lui Ianusz Radziwill; în acelaşi an moare mama ei Maria Potocki.

P. P. Panaitescu.

* * *

Căpitanul Aurel I. Gheorghiu, *Pe drumuri basarabene (a doua zi după unire)*, Bucureşti 1923.

Pitorescă povestire plină de viaţă a unor drumuri în Basarabia. Descriere a mănăstirii de maici Vărzăreşti (refacere la 1770 de protopopul Constantin Măcărescu şi de tatăl său, Varlaam; darul a celor trei Vărzari în 1801). O nuntă după vechea datină, pp. 38-40. Mănăstirea Hîncului, p. 55 şi urm. Lăpuşna, p. 75 şi urm. (înşirarea dregătoriilor de odinioară încurcă puţintel pe autor). Mănăstirea Chiţcani, 104 şi urm. Multe ilustraţii,

unele bune: de relevat vederile inedite din Cetatea-Albă şi cîteva peceţi din epoca de transiţie.

I.

* * *

Tache Papahagi, *Din folklorul romanic şi cel latin*, Bucureşti 1923

Autorul află curioase apropieri între datinile româneşti, pe care, ca Romîn din Balcani, le constată întocmai aceleaşi la ai săi, şi datinile celorlalte popoare romanice, descoperindu-le adesea şi în viaţa populară romană. I.

* * *

N. Dobrescu, *Istoria Bisericii romîne*, ed. a 2-a, Bucureşti 1923. E un act de dreptate retipărirea bunei «Istorii a Bisericii romîne» pentru şcoli alcătuită de atît de regretatul N. Dobrescu. Ar fi fost de introdus unele adăugiri sau schimbări. Astfel nu se poate susţinea că Doamna Clara a fost „probabil" bosniacă (p. 65). O greşeală de tipar la p. 69 pune pe Movileşti la «finea secolului al XVII-lea». Partea din urmă e prea întinsă şi, oricît de mare ar fi însemnătatea lui Şaguna, el ocupă prea mult loc. Trebuia de adaus un cuvînt despre unirea prin marele războiu şi despre consecinţele ei pentru Biserică. I.

CRONICĂ

Un caligraf domnesc.

Un act foarte important, privitor la Cotnari (*Uricariul*, XVI, p. 35), e scris de „Pătraşco caligraf, dascal domnesc, tîmplîndu-sî a fi vinit de la Iaşi la Cotnari cu Măria Sa Doamna Maria a Domnului Io Ştefan Petră-Vodî", la 11 Octombre 1673.

Un Mihai Zugravul apare în diata lui Toderaşcu Iordachi Cantacuzino pe la 1700 [1].

La 1823 un David Zugravul revine din Braşov [2].

Şi în *Uricariul*, XI, p. 58, un act din 1445 pomeneşte satul lui «Ştefan Zugravul».

---

[1] *Studii şi documente*, VI, p. 184.

[2] *Ibid*, p. 312, no. 11.

La 20 August 1739 e vorba de o cumpărătură a «Sulgerului Costea Zugravul» de pe la Brătila (*ibid*, XVII. p. 200 şi urm.). La 1730, Iulie, apare ca martur într'un act moldovenesc «Ştefan zugravul cel domnesc» (*Studii şi doc.*, V, p. 104, no. 116).

* * *

D. Ştefan Ciobanu a tipărit aici un întreg studiu despre tîrgul basarabean dispărut Tintul. Îl aflu şi într'un document de la Ieremia Movilă, datat 28 Mart 1596, în care e vorba de «un sat ce se numeşte Bărboşi, de pe Ialpuh, care acel sat au fost drept domnesc... (*rupt*), de la Tintul» (*Uricariul*, XIV, p. 161).

* * *

Fără nicio intenţie de a face etimologie, atrag luare aminte asupra localităţii Bourebiţi din ţinutul Bacăului la 1703 (*Uricariul*. XVI, p. 1).

* * *

În *Revue belge d'histoire et de philologie*, III [2], d. Émile Boisacq relevă o etimologie a d-lui Vasmer cu privire la Marea Neagră. Εὔξεινος a pentru Ἄξεινος, iar aceasta reproduce cuvîntul persan *axsaêna*, „întunecat", deci: Marea Neagră; Sciţii au mijlocit. Euripide zicea πόντος μέλας.

„Panonia" e ţara Balatonului, *Plattensee*, a mlaştinilor, a „bălţii", şi sufixul iliric *ona* (din Salona, Narona, — adaug Verona) e unit cu o rădăcină care înseamnă: baltă (deci Panonia în ilirică şi Finlanda sau Soemi înseamnă acelaşi lucru).

În ce priveşte Carnia, Krain, din *krn* (stîncă) nu e de mirare (cf. şi Karst, Karsum—Hîrşova).

* * *

Note bibliografice şi critice în lucrarea d-lui I. E. Torouţiu, *Carmen Sylva în literatura românească* (din „Junimea literară").

* * *

D. Virgiliu N. Drăghiceanu dă o bună călăuză istorică a «Curţii-de-Argeş» (Bucureşti 1924). N'aş crede că Argeş ar fi putut să fie nume de „moş". Curtea-de-Argeş deosebeşte de Cetatea-de-Argeş (*castrum Argyes*). De sigur că vechea Capitală n'a fost Cîmpulung. Pentru trecutul Argeşului unele ştiri în *Studii şi documente*, VII.

Broşura are şi bune illustraţii. Atribuirea mormintelor e, fireşte ipotetică.

* * *

În *Cronica numismatică*, V, n-le 49-50. material arheologic de la cetatea Tyras: note de d. Gr. Avakian. Tot d. Avakian presintă degradările regretabile de la Cetatea-Albă (cu planşe mari şi frumoase). D-sa crede că în cetate Genovesii n'au avut decît un cartier, restul fiind al Tatarilor, cum se vede din Viaţa Sf. Ioan-cel-Nou. Dar la sfîrşitul veacului al XIV-lea dominaţia tătărească se retrăsese. Tot aşa nu admite ziduri genovese, ci numai bizantine, refăcute de Moldoveni ; nici într'un cas nu poate fi vorba de construcţii cumane.

* * *

În «Ţara-de-jos» de la Bîrlad, un foarte instructiv articol despre cultura, nouă şi veche, în Ucraina, de profesorul Maţievici.

* * *

In revista sibiiană *Welt und Heimat*, no. 7, se dă un clişeu represientînd «Greci» la bîlciul din Lipca : un cleric stă în faţa unui boier cu anteriu, giubea şi işlic ; în fund un Albanes cu calotă şi un Romîn cu căciulă lungă, plus un sudit în veşmînt oriental şi cu caschetă.

* * *

Dd. Ioachim Crăciun şi Ioan Lupu publică în „Anuarul Institutului de istorie naţională“, II (1923) (şi separat, Bucureşti 1894), un „repertoriu bibliografic“ foarte amănunţit, supt titlul *Istoriografia romînă în 1921 şi 1922.* E o îngrijită lucrare, foarte metodică.

* * *

După o lungă întrerupere, „Buletinul comisiei istorice a României“ reapare, cu articole de comemoraţie pentru I. Bogdan şi D. Onciul, cu ediţia condicii de hirotonii a Mitropoliei Moldovei (de N. Iorga), cu o culegere de Documente argeşene (de acelaşi), cu un studiu al d-lui Constantin C. Giurescu despre un anteproiect al legislaţiei lui Carageà (interesant mai ales pentru tendinţile sociale), cu cercetarea unui text mai complect al «Efemeridelor» lui C. Carageà (de d. P. P. Panaitescu).

* * *

„Patzinakie." În «Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques en France», IX (1875), Miller a publicat un fragment de Strategic. Şi în el găsim acest pasagiu: «εἰς Πατζινακίαν καὶ εἰς Τουρκίαν καὶ εἰς Ῥωσίαν».

Deci e clar că teritoriul peceneg, cuprinzîndu-ne, era deosebit de cel rusesc ca şi de cel unguresc.

*

Şi în cronica veneţiană scrisă în limba francesă de Martin de Canale (*Archivio storico italiano*, VIII, an. 1845, p. 344), pentru secolul al XIII-lea aflăm „le province de la Blachie" (cronica e scrisă în 1267).

*

In studiul lui Joseph Petit despre Thibaut de Chépoy, în *Moyen âge*, X, p. 236, e vorba de un „Volémlte, grand maréchal de Valachie", în Tesalia.

* * *

In Capitularele lui Carol-cel-Mare: „ut nemo *pedicas* in foresta dominica nec in quolibet loco tendere praesumant». *Pedica* e *piedeca* noastră, *piège* al Francesilor.

* * *

La Academia de Inscripţii din Paris, s'a presentat însemnarea de pe mormîntul, de curînd descoperit, al lui Ahiram, rege de Gebal (Byblos). Cel care-l va profana e supus blăstămului (*Comptes-rendus*, p. 99). Aparţine epocei bronzului. Se îndreaptă părerile de pînă acum despre alfabetul fenician, care nu vine de la Muntele Sinai, ci e în legătură cu ieroglifele (p. 100).

* * *

D. Andrei de Hevesy a presintat aceleiaşi Academii un studiu asupra lui Matiaş Corvinul, protector al artelor; se dă catalogul şi istoria bibliotecii sale. Lucrarea ar avea 52 de fototipii (*ibid.*, pp. 101-2).

* * *

Trei din comunicaţiile la congresul de bizantinologie, ale d-lor G. Murnu, Papahagi şi Silviu Dragomir, s'au publicat ori resumat în *Peninsula Balcanică*, II, 2.

* * *

In *Manualul de limba romînă pentru clasa a VII-a a seminariilor* de d. Gheorghe Adamescu, vederea vechiului seminariu de la Socola, un autograf al Mitropolitului Veniamin, titlul „Funiei sau frînghiei întreite", un portret inedit al lui Iancu Văcărescu, stema munteană supt Carageà, foaia de titlu a Poesiilor lui Văcărescu din 1830, reproducerea Odei lui Asachi din 1822, a foii *Albina Romănească*, a *Versurilor* lui Pann (1846), a gramaticei lui Eliad, a *Curierului*. O probă din scrisoarea aceluiaşi Eliad, portretul lui Aaron Florian, al lui Gavril Munteanu, al lui Gorjan, al lui Gh. Ioanid, al lui P. Poenaru, al lui Aristia şi Poteca, al lui Dinu Golescu, al lui Al. Sihleanu şi Gh. Creţianu, etc. Ilustraţia e foarte bine aleasă şi notiţele precise, bucăţile alese cu îngrijire.

O observaţie : a doua fasă a «Sămănătorului» n'a fost condusă şi de un al doilea profesor.

***

In „Societatea de mîne", I, 8, un „student transnistrian" reproduce paginile asupra Basarabiei în 1904 ale unui scriitor rus, A. N. Evlahov (ar fi fost de reprodus şi cele şapte vederi de care se vorbeşte). Urme ale lagărului lui Carol al XII-lea la Bender (cu naivitatea că aici ar fi fost şi Dariu şi că Traian ar fi legat Nistrul cu un pod). Note banale despre Chişinău. «Aproape trei sferturi din populaţia Basarabiei o formează Moldovenii; pe alocuri ei sînt puţin amestecaţi cu Ruteni, Ucrainieni, Ruşi, Bulgari şi Germani. Muncitorii sînt aproape toţi Moldoveni». Simpatie pentru sufletul popular. In doină află asămănare cu cîntecul muntenilor din Caucas. Ar fi reproducerea căutării oilor pierdute. La urmă : «cine ştie ?, sosi-va ziua cînd doina nu va mai vorbi inimii bolnave a Basarabenilor».

***

Precedată de o mişcătoare invocaţie, către soţia moartă, Zina Drăguşescu, un suflet cald de Romîncă, lucrarea d lui Louis J. Courtois, *Chronologie critique de la vie et des oeuvres de Jean-Jacques Rousseau* (Genève 1924), de o îngrijire admirabilă, pentru care a jertfit atîţia ani de devotament, va fi de cel mai mare folos oricui va atinge de acuma vre-un punct din cariera bizară şi tragică a marelui inovator în simţirea modernă.

Niciodată un scriitor nu s'a învrednicit de o operă de infor-

mație așa de perfectă. Un adaus cuprinde propuneri de schimbare în cronologia scrisorilor lui Rousseau. Cel bibliografic e ca o bibliografie complectă a lui.

* * *

Lucrarea d-lui Gh. Adamescu, «*Contribuțiuni la bibliografia românească*, fascicola I-a și a II-a, Istoria literaturii romîne 1500—1921 (seria I-a și II-a)» represintă o imensă muncă bibliografică, al cării plan poate fi discutat, dar al cării folos e incomparabil.

* * *

A treia ediție din *Istoria bisericească universală pănă la 1054*, de I. Mihălcescu, de și se oprește mai mult, mult mai mult asupra începuturilor și n'are deci proporții, e o carte bine împărțită, clară și de obiceiu exactă.

* * *

Cu toată teoria greșită căreia-i servesc — că neamul nostru are începuturi exclusiv păstorești, — cele două volume ale d-lui Ovidiu Densusianu, *Viața păstorească* în *poesia noastră populară* (București 1922—3), sînt foarte prețioase prin marele număr de indicații și extrase ce cuprind cu privire la ciobani. In special e aprofundat studiul, plin de vederi ingenioase, cu privire la adevăratul caracter și la originile „Mioriței". Forme grecești corespunzătoare au scăpat autorului.

* * *

In «Biblioteca pentru popor» păr. C. Bobulescu publică după un ms. din 1752 mai vechea *Istorie a frumosului Iosif și a preafrumoasei Asineta*.

* * *

In *La Roumanie et les Roumains* a lui de Gubernatis, Florența, 1898, aceste rînduri: „Regina Elisabeta împărtășește părerea mea că odinioară Sîrbii și Romînii au trebuit să facă un singur popor dacic, civilisat încă de atunci: Celții și Romanii au comunicat acestui popor o parte din spiritul lor, cel d'intîiu mai ales vioiciunea, cei de-ai doilea gravitatea lor... Țeranul romîn a rămas melancolic, și melancolia lui trebuie să fie a vechii rase dacice" (p. 12). Aceleași idei, cu o etimologie a numelui de

Decebal, le comunică şi regelui Carol (p. 33). «Decebal» ar fi numele generic al «domnului ţerii», al regelui (pp. 47—8): se sprijină pe fantastice etimologii sanscrite (p 76) Cf. Diocleţian cu finala «românească»: „cletianu" (p. 79)!

* * *

În Juliette Adam, *Mes illusions el nos souffrances pendant le siège de Paris*, Paris 1906, la p. 185, rolul lui Gheorghe Bibescu fiul ca maior pe lîngă Trochu, apărînd Parisul.

* * *

Conclusia justă a comunicaţiei d-lui Henri Focillon la Congresul de istoria artelor *(La conception des musées)* e că orice museu are nevoie de «atmosferă»: cu «discreţie» mediul trebuie redat, dacă nu în jurul unor anume tablouri, măcar în al stampelor. Şi expuneri trebuie să întovărăşească presintarea.

*

In cartea sa *Din trecutul nostru* d. C. Rădulescu-Codin adună ştiri populare în graiu popular, despre «jidovi» creatori uriaşi de monumente străvechi şi mari bogătaşi, despre vechi lupte cu Tatarii, despre încăierarea, la dealul Bătaia, a călugărilor de la Argeş cu cei din Cîmpulung după trupul şi averea cutarii Doamne Cîrjoaia — tema a cîntat-o poetul Baronzi —, despre Negru-Vodă duşmanul Tatarilor, ascuns ca herghelegiu la „Craiul", (după localitatea «la Săritoarea lui Negru-Vodă»; se adaugă, cu Moldovence, o aclimatisare a răpirii Sabinelor), despre şederea lui, coborîndu-se «de dincolo», la Dragoslave şi la Corbi, despre ctitoria lui de la Vierăş, despre introducerea de dînsul a porumbului, din Ardeal, despre judecata lui «Mircea Ciobănaşul» (Ciobanul) înnaintea lui (de la „Piscul lui Mircea"), despre „Mazes-craiu", (Craiul maghiar?), despre robii la Turci şi isprăvi haiduceşti, despre Arvaţi şi popa Serb luptînd în munţi, despre Cuza-Vodă. Este şi un document din 1577. Bune table.

* * *

INSCRIPŢII.

Pe un aier de la biserica Colţei Bucureşti:

'Ο παρὼν ἐπιτάφιος ἀφιερώθη παρὰ τοῦ ἄρχοντος καμηνάρη Ἰωάννου Χατζῆ Μόσχου εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ καὶ τῶν γονέων (= Epitaful de faţă s'a închinat de către jupînul Căminar Ioan Hagi Moscu întru amintirea lui şi a părinţilor).

E o lucrare grecească foarte îngrijită, cu o margine îngustă, bogat aurită, în jurul unor figuri lucrate cu oarecare notă de arhaism.

NOTIŢE MĂRUNTE.

1. În „Revista Istorică" X (1924), p. 130, se reproduce un document cu data 72.1. Printre semnatari văd însă: Preda Buzescu, care nu trăia la acea dată; Vintilă Buicescu, care nu poate fi decît Vintilă Bucşanu, căpitan de margine la 1718 şi soţul Dumitranei Buicescu; Barbu „Coforogeanu," care pare a fi Barbu Ciorogîrleanu din întăia jumătate a secolului al XVIII-lea. Sau data, sau, mai probabil, unele nume au fost cetite greşit.

2. Tot acolo, documentul de la p. 135 este de pus în legătură cu articolul mieu despre „Vlădica Luca, strămoş al poetului Cîrlova" *(Conv. lit.*, LV (1923), p. 319 şi urm.). Văd însă din documentul ce se publică acum că „Jipa, feciorul lui Lorinţ, *nepotul* Dobromirei", trebuie înţeles în sensul că Jipa era nepot *colateral* al Dobromirei.

3. Tot acolo la p. 141: de şi inscripţia pusă pe vremea lui Lazăr la biserica din Bărcăneşti vorbeşte de Bărcan boierul lui Mihai Viteazul, totuşi familia Bărcănescu n'are nicio legătură cu acel Bărcan. Spiţa Bărcăneştilor am dat-o în anexă la volumul „Arhiva G. Gr. Cantacnzino", iar actele moşiei Bărcăneşti au fost publicate în „Genealogii documentate" de St. D. Greceanu. Bărcan este strămoşul familiei Bucşanu-Mănescu (arborele publicat în volumul mieu citat). Este greşit deci şi ce se spune la p. 145 de d. Munteanu-Rîmnic.

4. Un Vlad, fiu al lui Radu Paisie (p. 155), era cunoscut. Figurează în arborele Basarabilor ce am publicat în „Arhivele Olteniei", no. 18 din 1924, fără să pot controla acum izvorul de care m'am folosit.

5. Inscripţia de pe tetravanghelul de la 1563 (tot la p. 155) era de asemenea cunoscută. Vezi St. Nicolaescn, *Diata Ilincăi Evstratioaia*, în „România Nouă", I (1907), p. 35.

Ioan C. Filitti.

ERATA.

Pe coperta revistei, no. 4-6 din anul X, Aprilie-Iunie 1924, a se adăugi la articolul „Cărţi vechi" numele autorului: *Ioan C. Filitti.*

PREȚUL : 15 LEI